

PRAPOVIJESNA NALAZIŠTA NA PODRUČJU STARIGRADA PAKLENICE

Martina DUBOLNIĆ
Zadar

UDK 903 (497.5) Starigrad Paklenica
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. XII. 2005.

Autorica u radu donosi pregled dosadašnjih spoznaja o prostoru Starigrada Paklenice u prapovijesno doba, koje upotpunjuje podacima dobivenim tijekom rekognosciranja terena od 1998. do 2005. godine. Pritom opisuje do sada poznata i novootkrivena nalazišta spiljskog (8) i gradinskog karaktera (15) te dokumentirane grobne humke. Njihovom ubikacijom dobiveni su konkretni podatci o prometnim putovima, što je rezultiralo nekim novim spoznajama o gospodarskom razvoju starigradskog područja tijekom željeznog doba. Posebno je opisan proces grupiranja više liburnskih željeznodobnih naselja u jednu veću teritorijalnu zajednicu (civitas), te nastanak i razvoj središta koje u rimsko doba postaje municij poznat pod imenom Argyruntum.

Ključne riječi: *prapovijest, Starigrad Paklenica.*

Starigrad Paklenica smjestio se na samoj obali Velebitskog kanala, na donjoj uzdužnoj terasi primorskog obronka planine Velebita zvanog Podgorje. Današnje naselje značajno je općinsko središte kojem gravitira prostor od Mandaline na sjeverozapadu do Rovanjске na jugoistoku, zaključno s najvišim vrhovima Velebita na sjeveru, a koji se otprilike poklapa s teritorijem predrimske i rimske zajednice, čije je središte *Argyruntum*, ubiciran na Puntima u današnjem Starigradu Paklenici.

Kulturnu zajednicu Liburna koja se razvija na ovom području krajem brončanog i početkom željeznog doba spominju grčki i rimski izvori, međutim razdoblje prije dolaska Rimljana na obale ovog dijela velebitskog podgorja u izvorima nam ostaje nepoznato.

Teškoću čini i slaba istraženost, međutim dosadašnja arheološka istraživanja, rekognosciranja i slučajni nalazi ipak donose određena značajna saznanja o povijesnom razvoju starigradskog područja od prapovijesti do kasnog srednjeg vijeka.

Početkom 20. st., tj. 1908. godine vršena su prva veća arheološka istraživanja, i to na položaju rimske nekropole u Starigradu. Tada su M. Abramić i A. Colnago istražili velik broj grobova koji se prema grobnim nalazima datiraju od kraja 1. do početka 4.

stoljeća, a sadržavali su bogate i raznolike priloge.¹ Istraživanjem i rekognosciranjem starigradske okolice u razdoblju prije početka II. svjetskog rata bavio se nekadašnji župnik Starigrada i Selina don Ante Adija.² On je prvi započeo istraživanja srednjovjekovne crkve sv. Petra, a nalazi s tih istraživanja bili su izloženi u župnoj kući u Starigradu Paklenici, koja je u Drugom svjetskom ratu zapaljena, a župnik ubijen. Dokumentacija i nalazi s tog lokaliteta nisu se sačuvali, a tijekom novih arheoloških istraživanja, koja provodi Arheološki muzej u Zadru pod vodstvom prof. R. Jurića, još nije ustanovljena predromanička faza crkve za koju se zalagao don Ante Adija.³ Sustavna istraživanja na lokalitetu Sv. Petar traju i dalje.⁴ Osim navedenih istraživanja, provedena su manja i sondažna istraživanja prapovijesnih lokaliteta: Vaganačka pećina,⁵ Pećina u Pazjanicama,⁶ Modrič spilja,⁷ Gradina na Velikom Rujnu,⁸ Gradina Paklarić⁹ i nekropola na Malom Libinju.¹⁰

---

¹ Mihovil ABRAMIĆ – Anton COLNAGO, Untersuchungen in Norddalmatien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 12, Wien, 1909., str. 18–110, Sama zbirka predmeta je rasuta na više strana zbog ratnih događanja na našem prostoru, te je do danas ostala samo djelomično sačuvana. Dio predmeta danas se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru, a zbirku staklenih predmeta iz starigradske nekropole obradio je Ivo FADIĆ, *Antičko staklo Argyruntuma*, Katalog izložbe, Zadar, 1986., str. 7–11; ISTI, *Antičko staklo u Liburniji*, Doktorska disertacija, 1-2, Zadar, 2001.

² Ante GLAVIČIĆ, Pregled starokršćanske i srednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 40–41, 70–71; Branimir GUŠIĆ, Naseljavanje Like do Turaka, Znanstveni skup "Lika u prošlosti i sadašnjosti", *Zbornik*, 5, HA u Karlovcu, 1973., str. 39; Radimir JURIĆ, Crkva Sv. Petra u Starigradu Paklenici, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 650–651.

³ R. JURIĆ, Arheološka baština Starigrada, *II Simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije (Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine)*, Starigrad Paklenica, 2001., str. 156; ISTI, Crkva Sv. Petra u Starigradu Paklenici, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 649–658; Vedrana DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, *Monumenta medii aevi Croatiae*, knj. 1, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Split, 1996., str. 250; Stjepan GUNJAČA, Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 8-9, Zagreb, 1963., str. 29.

⁴ R. JURIĆ, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom Podgorju, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 246–252; ISTI, Starigrad – Sv. Petar, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 3, Zagreb, 2001., str. 125–126; ISTI, Starigrad – Sv. Petar, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, Zagreb, 2001., str. 87–90; ISTI, Arheološka baština Starigrada, *II Simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije (Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine)*, Starigrad Paklenica, 2001., str. 156–158; ISTI, Crkva Sv. Petra u Starigradu Paklenici, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 649–658.

⁵ Stašo FORENBAHER – Pavao VRANJICAN, Vaganačka pećina, *Opuscula archaeologica*, 10, Zagreb, 1985., str. 1–21.

⁶ ISTI, Pećina u Pazjanicama – Paklenica, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 5–13.

⁷ Mirko MALEZ, Kvaratna fauna vertebrata iz Modriča pećine kod Rovanske (Hrvatska), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 371, Zagreb, 1987, str. 141–154.

⁸ Aleksandra FABER, Život na velebitskoj visoravni u pretpovijesno doba, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000., str. 15–44.

⁹ R. JURIĆ, Starigrad Paklenica, Paklarić, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, Zagreb, 2002., str. 90–94.

¹⁰ A. GLAVIČIĆ, Nalazi iz Senja i okolice (VI.), *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1984., str. 7–28.

Treba spomenuti istraživanja i rekognosciranja speleoloških objekata južnog Velebita koja su osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća provele ekspedicije Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod vodstvom S. Forenbahera.¹¹ Tako je ubicirano više nepoznatih speleoloških lokaliteta s arheološkim ostacima iz najranijih razdoblja.

Gradski muzej u Senju pod vodstvom prof. Ante Glavičića u razdoblju od 1983. do 1989. godine organizirao je interdisciplinarnu stručnu ekipu za istraživanje Velebita. Rekognosciranjem Velebita kroz duži vremenski period ubicirani su i objavljeni mnogi arheološki lokaliteti koji ranije nisu bili poznati i koji su nam barem djelomično osvjetlili sliku povijesnog razvoja Starigrada i njegove okolice, kao i drugih podvelebitskih naselja.¹²

Iako ne pretjerano pogodan za privređivanje, prostor Velebita naseljavao je čovjek još od razdoblja paleolitika.¹³ Najranije nalaze na prostoru južnog Velebita nalazimo u spiljama,¹⁴ koje su brojne na području Starigrada: Mrtolačka pećina, Reljina pećina, Obljak, Vodarica-Vodena glava, Vaganačka pećina, Pećina Jatara, Turska peć, Pećina u Pazjanicama, Vodarica-Jurline, Jelina pećina i Modrić spilja, a u kojima su dokumentirana razdoblja od mezolitika do novijeg doba.

Nakon trećeg vala panonsko-balkanskih seoba, na prijelazu 10. u 9. st. prije Krista, na našem području nastupa kulturno razdoblje željeznog doba, čiji su nositelji Liburni. U prijelaznoj fazi iz brončanog u željezno doba (11. i 10. st. prije Krista) dolazi do miješanja tradicija domaćeg stanovništva s elementima koje seobama dolaze iz unutrašnjosti Balkana i kulture polja sa žarama, pa tih nekoliko komponenti dovode do oblikovanja

---

¹¹ S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, Vaganačka pećina, *Opuscula archaeologica*, 10, Zagreb, 1985., str. 1–21; ISTI, Pećina u Pazjanicama – Paklenica, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 5–13; S. FORENBAHER, Vlaška peć kod Senja, *Opuscula archaeologica*, 11-12, Zagreb, 1987., str. 83–97; ISTI, Rekognosciranje speleoloških objekata, *Arheološki pregled*, Zagreb, 1989., str. 237–239; ISTI, Arheološko rekognosciranje pećina u 1990. godini, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 2, XXIII, 1991., str. 35–38.

¹² A. GLAVIČIĆ, Nalazi kamenih gomila na Velebitu, I, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 33–41; ISTI, Prilog istraživanju starohrvatske sakralne arhitekture na primorskim padinama Velebita i Velike Kapele, (I dio), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1981.–1982., str. 91–114; ISTI, nav. dj., 1984., str. 7–28; ISTI, Stara i nova groblja, grobovi na području grada Senja i šire senjske okolice, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992., str. 81–108; ISTI, Pregled starokršćanske i srednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 21–82.

¹³ M. MALEZ, Paleontološka istraživanja i speleološka rekognosciranja u 1959. godini, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 66, Zagreb, 1962., str. 323–324; ISTI, Paleontološki i prethistorijski nalazi u pećinama Velebita, *Velebit* (Ž. Poljak i suradnici), 1965., str. 97–100; ISTI, Kvarturna fauna vertebrata iz Modrića pećine kod Rovanske (Hrvatska), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 371, Zagreb, 1987., str. 141–154; Miroslav GLAVIČIĆ, Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad-Paklenica, 1995., str. 215–216; ISTI, Željeznodobna i antička naselja podno Velebita, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31 (18), Zadar, 1991.–1992., str. 97–119.

¹⁴ Nalazišta na otvorenom većinom ili djelomično su uništena djelovanjem atmosferalija i zbog toga nedostupna za istraživanja.

liburnske kulture, čija se posebnost očituje u načinu stanovanja i sahranjivanja te proizvodima materijalne kulture karakterističnim za liburnsku kulturnu grupu.¹⁵ Tada nastaju gradinska naselja, koja su smještena na uzvišenim položajima pogodnim za obranu (rjeđe u nizinama ili na poluotocima) i utvrđena bedemima, a dominantan su tip naselja kroz čitavo željezno doba. Međutim, koriste se i pogodni (mada rjeđe) spiljski prostori koji su korišteni kao trajna staništa, usputne stanice i skloništa od vremenskih neprilika ili u nemirnim vremenima kao zbjegovi. Planina Velebit oblikovana od krša sadrži velik broj speleoloških tvorevina, od kojih je prapovijesni čovjek za obitavanje koristio samo one najpogodnije, dakle one koje su imale dovoljno velik, suh i osvjetljen prostor, po mogućnosti s ulazom okrenutim prema jugu i zaklonjenim od bure.

Jedno od takvih spiljskih naselja je Vaganačka pećina nedaleko od Velikog Vaganca (oko 5 km udaljenosti od Starigrada) u kojoj su sondažnim istraživanjima 1985. godine po prvi put na Velebitu ustanovljeni i dokumentirani kulturni slojevi koji pokazuju kontinuitet naseljavanja od razdoblja mezolitika do početka željeznog doba (karta 1/20).¹⁶ Osim materijala sa značajkama mezolitika, pronađena je još i keramika s oblicima i načinom ukrašavanja karakterističnim za razdoblja starijeg, srednjeg i kasnog neolitika koji nalaze analogije s materijalom pronađenim na nalazištima u Smilčiću i u Danilu.¹⁷ Dokumentirani su i slojevi s nalazima iz razdoblja eneolitika, brončanog i željeznog doba. Slojevi s nalazima iz brončanog i željeznog doba svjedoče nam da krajem brončanog i početkom željeznog doba jača intenzitet bavljenja stočarstvom i trgovinom, naročito s područjem Like. Početak željeznog doba karakteriziraju nalazi keramike s kontinuitetom izrade oblika i ukrašavanja iz prethodnog razdoblja, što nam pak govori o etnogenezi liburnske materijalne kulture, jer je Vaganačka pećina jedini speleološki lokalitet na kojem je dosad pronađena dobro sačuvana naseobinska keramika rane faze liburnske kulture.

Odlučujući faktor za korištenje spilje bio je njezin položaj visoko u planini, na nepristupačnom terenu koji je pružao sigurnost. U okolnim udolinama bio je zemlje koja se mogla koristiti za ispašu stoke i za skromno obrađivanje, a relativna blizina mora omogućavala je trgovinu i pružala mogućnost prehrane morskom hranom.¹⁸ Osim toga, spilja se nalazi na vrlo važnom prometnom položaju uz staru komunikaciju koja spaja

---

¹⁵ Šime BATOVIĆ, Liburnska grupa, *Prapovijest jugoslavenskih zemalja*, 5, Sarajevo, 1979., str. 346–351; ISTI, Problemi kulture željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, 12, Zadar, 1976., str. 98–99.

¹⁶ S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, Vaganačka pećina, *Opuscula archaeologica*, 10, Zagreb, 1985., str. 1–21; Š. BATOVIĆ, Istraživanje povijesti sjeverne Dalmacije od 1984.–1988., *Diadora*, 11, Zadar, 1989., str. 33, 49.

¹⁷ S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, nav. dj., 1985., str. 8–9; Zdenko BRUSIĆ, Vaganačka pećina, presjek prapovijesnog života na prostoru južnog Velebita, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 210; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 216.

¹⁸ Osim predmeta materijalne kulture, u kulturnim slojevima spilje pronađeni su i ostatci školjaka i ribljih kostiju, S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, nav. dj., 1985., str. 6–7.

Primorje i Liku. Nedaleko od nje spajaju se dva prapovijesna puta: jedan počinje iz kanjona Velike Paklenice i vodi do prijevoja Buljma, a drugi s područja današnjih Šibuljina Milovca vodi također preko Velikog i Malog Rujna na prijevoje Buljmu i Ribnička vrata, koji su i inače najpogodniji prijevoji za prijelaz s primorske na ličku stranu u ovom dijelu Velebita. Ovi se putovi češće koriste kroz brončano i početkom željeznog doba kad jača bavljenje stočarstvom, kao i trgovina s prostorom današnje Like.

Među neistražene spiljske lokalitete Velebita spada Reljina pećina (540 m), koja se nalazi nedaleko od planinarskog puta što vodi iz zaseoka Ljubotić prema Stapu uz zaselak Reljinovac (karta 1/17).¹⁹ Ulaz je okrenut prema istoku i djelomično je pregrađen novijim suhozidom, što nam zajedno s debelim slojem stočnog izmeta pokazuje da su stanovnici okolnih sela spilju donedavno koristili kao tor za blago. Pri obilasku Reljine pećine fragmente grube kasnobrončanodobne i željeznodobne keramike uočili smo u prostoriji pregrađenoj suhozidom nedaleko od ulaza (dužine 15 m) te ispod još jednog suhozida na kraju ulazne dvorane kojom je spilja pregrađena u tor (sl. 1). Inače, ova se spilja u literaturi spominje kao nalazište kremenog i keramičkog materijala iz razdoblja neolitika.²⁰

Pripečak Obljak nalazi se na zapadnim obroncima brijega Obljak (423 m) uz donji put koji vodi iz zaseoka Bristovca i Ljubotića prema Stapu (karta 1/18). Pripečak koji se spominje u literaturi kao nalazište keramičkog materijala (nepoznate datacije)²¹ obišli smo 2003. godine. Ulaz poluspilje okrenut je prema jugozapadu i dobro zaštićen od bure, a nedaleko od njega nalazi se velika obzidana lokva koja je jedan od rijetkih stalnih izvora vode na ovom području. (sl. 3) Unutrašnjost poluspilje duga je 6 metara, a na površini i stropu još su vidljivi tragovi urušavanja, pa možemo pretpostaviti da je nekada bila dublja i zaklonjenija. Ispred ulaza nalazi se visok zemljani nasip (sl. 2), koji je nastao izbacivanjem zemlje iz unutrašnjosti lokaliteta, kada su lokalni stanovnici tražili blago. Na donjem smo dijelu tog nasipa pronašli nekoliko fragmenata kremenog alata (T. I/1-4) i ulomke brončanodobne keramike: ulomak posude ukrašene okomitim plastičnim rebrima na vratu i trakastom ručkom stegnutom po sredini (krajevi joj se šire prema posudi), te ulomak još jedne ručke identičnog oblika (T. I/7,8). Analogni oblici ručki i tipovi ukrasa posuda pronađeni su arheološkim istraživanjima u Vaganačkoj pećini, a

---

¹⁹ Reljinu pećinu smo posjetili 2002. godine u sklopu vježbe orijentacije Speleološke stanice i Stanice vodiča Planinarskog društva "Paklenica". Kao dio vježbe, članovi Speleološke stanice istražili su 75 metara kanala spilje (koje su i dokumentirali) te uzeli i koordinate objekta (N) x = 44° 22' 73", (E) y = 015° 19' 59".

²⁰ M. MALEZ, Paleontološka istraživanja i speleološka rekognosciranja u 1959. godini, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 66, Zagreb, 1962., str. 323–324, navodi ovo nalazište, međutim, ubicira ga na zapadnu stranu brda Obljak (444 m) što je netočno jer se Reljina pećina nalazi uz zaselak Reljinovac na 540 metara nadmorske visine. Na zapadnoj strani brda Obljak nalazi se drugo nalazište, također opisano u ovom radu; S. FORENBAHER, nav. dj., 1989., str. 237–239; A. FABER, nav. dj., 1995., str. 256; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 216.

²¹ S. FORENBAHER, nav. dj., 1989., str. 237–239.

datiraju se u kraj srednjeg i stariji dio kasnog brončanog doba.²² Zaravnjeno dno posude (slične fakture kao i opisani keramički ulomci) moglo bi pripadati istom razdoblju (T. I/6). Osim toga, pronašli smo još nešto ulomaka antičke keramike te školjaka²³ (T. I/5) i životinjskih kostiju. Slojevi ovog pripečka su izmiješani i devastirani, međutim po površinskim ostacima može se zaključiti da je ovaj lokalitet korišten kao usputna stanica – sklonište od prapovijesnih vremena pa sve do nedavno.

Speleološki objekt Vodena pećina nalazi se na južnom obronku brda Vodena glava (748 m) nedaleko od doline Zavrata (karta 1/19).²⁴ Ulaz je orijentiran prema jugu, a vodi u ulaznu dvoranu dimenzija otprilike 15 x 7 metara, koja je prekrivena ostacima gareži i prapovijesne keramike. U stražnjem dijelu ulazne prostorije postoji nedavno iskopana rupa dimenzija 150 x 40 cm, dubine 50 cm, u čijem se profilu jasno uočava nekoliko slojeva s ostacima materijalne kulture i gareži. U stražnjem dijelu spilje, koji se od ulazne dvorane pruža u obliku još jedne dvorane dužine oko 25 metara, postoje lokvice nakapane pitke vode, koje su mogle služiti kao stalni izvor. Lokalno stanovništvo ovaj je objekt donedavno držalo u tajnosti, stoga nije bio ucrtan na većini starijih planinarskih karata. Spilja je bila korištena u željezno, a možda već i u brončano doba, međutim, intenzitet njezina korištenja mogu nam odgonetnuti jedino arheološka istraživanja.

Pećina u Pazjanicama nalazi se podno vrha kuka Pazjanica (320 m), u kanjonu Velike Paklenice (karta 1/23). U njoj su 1980. i 1981. godine izvršena sondiranja koja su pokazala tanke kulturne slojeve s ulomcima keramike nakovanske i ljubljanske kulture (eneolitičkog i ranog brončanog razdoblja).²⁵ Tragovi ugljena svjedoče da je spilja bila korištena za prolazan boravak kao sklonište u svim vremenskim razdobljima sve do danas, međutim, iako nešto intenzivnije u eneolitiku i ranom brončanom dobu, ova spilja nikad nije služila kao trajno stanište.

Pećina-jama Vodarica (600 m) nalazi se jugoistočno od napuštenog zaseoka Jurline na prostoru između kanjona Velike i Male Paklenice (karta 1/24).²⁶ Rekognosciranjem tog lokaliteta 2003. pronašli smo ulomke željeznodobne keramike. Spilja ima vrlo strm ulaz koji je orijentiran prema zapadu – dakle prodor svjetlosti je ograničen, a većinu

---

²² S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, nav. dj., 1985., str. 11–12, T. (7/4, 7).

²³ Od toga jedna školjka (dagnja) s dvije pravilno izrađene rupice, za koje nismo sigurni jesu li nastale prirodnim putem ili čovjekovom rukom (u tom slučaju školjka se mogla nositi kao privjesak).

²⁴ Ovaj lokalitet spominje se u literaturi kao nalazište kasnobrončanodobne i željeznodobne keramike, vidi: S. FORENBAHER, Velebit – Rekognosciranje speleoloških objekata, *Arheološki pregled*, Beograd, Ljubljana, 1988., str. 237–239.

²⁵ S. FORENBAHER – P. VRANJICAN, Pećina u Pazjanicama – Paklenica, *Senjski zbornik*, 9, 1982., str. 5–13; Božidar ČEČUK i Ružica DRECHSLER-BIŽIĆ, *Pregled arheoloških istraživanja u spiljama na području SR Hrvatske, Deveti jugoslavenski speleološki kongres*, Karlovac, Zagreb, 1984., str. 190.

²⁶ S. FORENBAHER, nav. dj., *Arheološki pregled*, Beograd, Ljubljana, 1988., str. 237–239.

materijala pronašli smo u osvijetljenoj dvorani uz ulaz.²⁷ U dubljem dijelu jame postoje dva jezera – Bijelo i Crno jezero s pitkom vodom.²⁸ Pretpostavljamo da ovaj lokalitet nije bio nastanjen na duže vrijeme, već je služio kao zaklon ili prolazna stanica trgovaca i stočara kroz željezno doba pa sve do današnjih dana.

Sa zapadne strane ulaza u kanjon Male Paklenice nedaleko od Selina otkrili smo abrij, koji lokalni stanovnici zovu Jelina pećina.²⁹ Lokalitet se nalazi na 90 metara nadmorske visine nasuprot kuku Kusača, u čijem podnožju teče prtok Male Paklenice (karta 1/25). Do pripećka vodi strmi put, koji iz kanjona ide uz maslinike stanovnika zaseoka Jukići. Pripećak je 9 m dug i 3 m širok, a ulaz je okrenut prema istoku.³⁰ Na površini je sloj životinjskog izmeta (koze, ovce) debljine 30 cm, ispod kojeg počinje kulturni sloj. Tragovi ognjišta i gorenja uočavaju se na cijeloj površini i stropu pripećka. Na površini pripećka i na obronku ispod ulaza pronašli smo dosta ostataka materijalne kulture koja se može okvirno datirati od prapovijesti do današnjih dana (tragovi ognjišta, ostaci kostiju, školjaka, ulomci grube kasnobrončanodobne i željeznodobne keramike, fragmenti amfora, nekoliko ulomaka majolike, amorfnu ulomci od bronce i željeza). Uz ulaz se nalazi još jedan manji otvor (dužine 2 m), koji ne sadrži nikakvih ostataka. Lokalitet se nalazi uz pastirski i trgovački put koji iz kanjona Male Paklenice vodi prema Jurlinama i Velikom močilu; dakle povezuje kanjon Male Paklenice s Velikom Paklenicom. Možda su se kroz željezno doba u Jelinu pećinu sklanjali stanovnici obližnjih naselja na Zekića gradini i Mitrovoj gradini. Na južnim obroncima brijega, na kojem se nalazi pripećak, uočili smo osam prapovijesnih kamenih gomila u kojima su najvjerojatnije sahranjivani stanovnici ovih gradinskih naselja. Po svemu sudeći, Jelina pećina nije bila trajno nastanjena, već su je lokalni stanovnici koristili kao stanicu za odmor i zaklon od nevremena.

Modrič spilja nalazi se između Rovanjске i zaseoka Modriča, iznad puta kojim prolazi Jadranska magistrala na visini od 30 m iznad mora (karta 1/26).³¹ Ulaz u spilju

---

²⁷ Spilja ima strmi ulaz okrenut na sjeverozapad koji je u neku ruku i karakterizira kao jamu, a sastoji se od 300 m dugog kanala koji se račva u nekoliko dvorana.

²⁸ Crno jezero (dimenzija 12 x 7 metara) imalo je vodu tijekom cijele godine, pa otuda i naziv (Vodarica) za spilju, vidi Srećko BOŽIČEVIĆ, Značenje speleoloških pojava na području Paklenice u Velebitu, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 307–311.

²⁹ Lokalitet nije ucrtan na topografskim kartama, iako je lako dostupan i vidljiv s ulaza u kanjon Male Paklenice. Ime pripećka smo saznali od mještanke zaseoka Jukić, gđe Mande Jukić, koja kaže da su ona i ostali pastiri iz zaseoka Jukić "Jelinu pećinicu" koristili kao zaklonište od nevremena pri ispaši stada. Gđa Jukić nas je uputila u ostale zanimljive toponime na ovom području, pa smo tako otkrili Zekića gradinu i Mitrovu gradinu, o kojima dosad nema spomena u literaturi.

³⁰ Pripećak je suh i zaklonjen od bure. Ulaz je dimenzija 3,5 m x 2 m i omogućava vrlo dobru osvijetljenost tijekom cijeloga dana. Podno pripećka većinu godine (ljeti presuši) teče prtok Male Paklenice, na kojem se vide ostaci dviju brana građenih od masivnog obrađenog kamenja, pa možemo pretpostaviti da je i u starijim razdobljima iz Jeline pećine bio vrlo dobar pristup vodi.

³¹ Otkrio ju je 1985. godine speleolog S. Legović iz Poreča, koji je kasnije s ostalim članovima Speleološkog društva "Proteus" iz Poreča izvršio istraživanja podzemnih kanala u dužini od 775 m. Tada su također

visine 1,8 i širine 1,3 m nalazi se na južnoj strani plitkog urušenog udubljenja tlocrtnih dimenzija 15 x 9 m. Iza ulaza u spilju nalazi se velika dvorana, gdje se spilja grana u dva kanala: lijevi (sjeverni) pruža se prema istoku, a desni (južni) prema istok-jugoistoku. Na osnovi dosadašnjih preliminarnih arheoloških istraživanja jednog dijela desnog kanala spilje uočena su 3 kulturna sloja.³² Najgornji sloj zemlje, pedesetak metara udaljen od ulaza, sadrži ulomke keramike s prijelaza kasnog brončanog na rano željezno doba i kosti domaćih životinja (svinje, goveda, koze, ovce). Osim toga, oko 220 m od ulaza pronađen je djelomično sačuvan ljudski kostur koji potječe iz brončanog doba.³³ Ostali slojevi ulaze duboko u zemljinu prošlost, pa je tako u trećem sloju pronađena lubanja spiljskog medvjeda koja se datira u razdoblje virmskog glacijala (Würm 3). Prilikom rekognosciranja desnog kanala Modrič spilje uočili smo dosta kostiju od kojih i neke ljudskog podrijetla. U skladu s tim otkrićima turistički obilasci desnog kanala spilje su zabranjeni (Modrič spilja na ulazu ima rešetkasta vrata koja se otvaraju isključivo u turističke i istraživačke svrhe), a posjete su dozvoljene jedino u istraživačke svrhe. Budući da su u desnom kanalu objekta provedena samo manja sondiranja, na ovaj način je neistražen dio spilje sačuvan za buduća istraživanja.

Modrič spilja je najvjerojatnije služila kao usputna stanica – sklonište stočarski orijentiranih stanovnika obližnjih gradinskih naselja krajem brončanog i tijekom željeznog doba. Najvjerojatnije je ulaz u spilju bio na nekom drugom mjestu, međutim pretpostavljamo da je tijekom godina urušen i zatvoren. Uz Modričku uvalu nalaze se lokaliteti Velika gradina i Gradina s tragovima naseljavanja od kraja brončanog doba do kasne antike, a s kojima možemo povezati i petnaest novootkrivenih prapovijesnih kamenih gomila na lokalitetu Gromila iznad uvale Modrič, u koje su se najvjerojatnije pokapali stanovnici ovih gradinskih naselja. Ovom prilikom donosimo i najnoviji tlocrt spilje s označenim dijelom kanala (tzv. desni kanal), gdje su pronađeni arheološki ostatci (sl. 4).³⁴

---

provedena i arheološka rekognosciranja u kojima je sudjelovao i Arheološki muzej Zadar. Spilja je danas istražena u dužini od 829 m; Silvije LEGOVIĆ, Modrič pećina, *Speleobih*, 1-2, 1988., str. 79; Juraj POSARIĆ, Turistička budućnost Modrič spilje kod Rovanske, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 321–322.

³² M. MALEZ, Kvarturna fauna vertebrata iz Modriča pećine kod Rovanske (Hrvatska), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 371, 1987., str. 143–150.

³³ R. JURIĆ, Modrič pećina, *Arheološki pregled*, 6, Ljubljana, 1985., str. 278; ISTI, nav. dj., 2001., str. 153; M. MALEZ, nav. dj., 1987., str. 143.

³⁴ *Studija zaštite i korištenja vrijednih prirodnih cjelina Modrič spilje i njene okoline – speleološka, geološka i hidrogeološka istraživanja*, Institut za geološka istraživanja – Zavod za hidrogeologiju i inženjersku geologiju, Zagreb, 1999., str. 2–68. Tijekom studijskih istraživanja Modrič spilje izrađeni su tlocrti i presjeci još nekih speleoloških objekata koji se nalaze u njenoj okolini, kao npr. Vela spilja u zavoju, Špilja na brdu, Mali Modrič, Vatraša i Rovanska spilja, također potencijalna arheološka nalazišta; Modrič spilju smo rekognoscirali 2000. g. pod vodstvom članova Speleološke stanice PD “Paklenica”, međutim, za istraživanje ostalih spiljskih lokaliteta na tom području tada nismo imali vremena.

Još je nekoliko prapovijesnih speleoloških nalazišta koja nisu istraživana, već se samo spominju u literaturi.³⁵ To su: Mrtolačka peć (nalazi se na putu za Stap), u kojoj su pronađeni ulomci keramike iz srednjeg ili kasnog brončanog doba (karta 1/16), Pećina Jataru (650 m) uz zaselak Jataru nedaleko od Vaganca (karta 1/21), Turska peć na Malom Vagancu (750 m, karta 1/22), Pećina Dokozina na Malom Vagancu (700 m), Pećina Samograd podno Velikog Vaganca (Rujno 800 m), Pećina pod Bojincem (Veliko Rujno – 860 m) te Šarića pećina Donja, južno od Svetog brda (iznad Libinja).³⁶ Na ovim lokalitetima pronađen je manji broj ulomaka grube prapovijesne keramike, pa se može pretpostaviti da su služili kao skloništa i bila privremenog karaktera.

Osim opisanih spiljskih lokaliteta, od kojih se neki prema prikupljenom keramičkom fundusu mogu pripisati brončanom ili željeznom dobu, u prijelaznu fazu ovih razdoblja (11.–10. st. prije Krista) mogu se datirati i slučajni nalazi iz Selina (danas Starigrada) nedaleko od starohrvatske crkve sv. Petra. To su dva brončana koplja, dvije brončane sjekire-kelta s odebljanim rubom i ušicom, brončani prstenast kolut kružnog presjeka, koji svoje analogije za dataciju nalaze u ostavama kulture polja sa žarama.³⁷

Nabrojani spiljski lokaliteti imaju sekundarni karakter u naseljavanju Liburna jer su najčešća i najtipičnija naselja koja se nastavljaju iz brončanog u željezno doba na cijelom području Liburna bila na gradinama. Stabilizacijom prilika početkom željeznog doba dolazi do porasta ekonomske moći stanovnika koja se očituje u povećanom broju gradina u odnosu na prethodno razdoblje. Gradine podvelebitskog kraja podizane su na prirodnim strateškim uzvišenjima radi bolje obrane, u blizini izvora vode i već postojećih komunikacija koje su povezivale primorski i lički dio Velebita. Pojedine su gradine služile kao stalna naselja u kojima je bila koncentrirana gospodarska i ekonomska moć, a gravitirale su im ostale manje gradine. Neke su bile sezonska naselja koja su služila pri uspinjanju stoke u ljetnim mjesecima na visokogorske pašnjake stočarski orijentiranog stanovništva, a neke su služile kao izvidnice ili kao utvrđeni zbjegovi u nemirnim vremenima. Oblik gradina obično prati konfiguraciju terena (kružni, polukružni ili slični oblici), a imale su jedan, dva ili tri obrambena suhozidna bedema koji su ponekad spajali i dva uzvišenja u jedno te na taj način tvorili tzv. dvojne gradine (Gradina Sv. Trojica i Velika gradina iznad Modriča).

---

³⁵ Rekognosciranjima južnog Velebita ova nalazišta ustanovile su ekspedicije Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a naveo ih je Stašo Forenbaher, vidi S. FORENBAHER, nav. dj., 1988., str. 237–239.

³⁶ S. FORENBAHER, nav. dj., 1991., str. 36.

³⁷ Š. BATOVIĆ, Prapovijesna brončana koplja u Arheološkom muzeju u Zadru, *Diadora*, 3, Zadar, 1965., str. 53–56. Brončana koplja su se prije Drugog svjetskog rata čuvala u Arheološkoj zbirci u Obrovcu, kad su talijanskom okupacijom ovih prostora prenesena u Arheološki muzej u Zadru. Osim podatka da potječu iz Selina (okolica crkve sv. Petra), točno mjesto nalaza nije poznato. Brončani keltovi i kolut otkupljeni su 1945. g. zajedno sa zbirkom don Ante Adije, međutim pobliže okolnosti o mjestu nalaza nisu poznate. Pretpostavlja se da su svi spomenuti predmeti iz Selina pronađeni zajedno kao ostava, a kako su identična koplja i sjekire najčešći inventar ostava ranog željeznog doba, datiraju se na prijelaz brončanog u željezno doba (Ha A i Ha B faza) i povezuju s ostavama kulture polja sa žarama; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 217.

Od ostataka gradinskih naselja danas većinom nailazimo na srušene ostatke bedema i obrambenih kula, kuća i na ulomke grube gradinske keramike koja je većinom istrošena djelovanjem vremenskih prilika.

U široj okolici Starigrada bilo je poznato 12 gradinskih naselja, od kojih su neka opisana ili samo navedena u literaturi: Lisarica, Sv. Trojica, Kojići Milovac, Gradina i Gradina na Malom Rujnu, Gradina na Velikom Rujnu, Starigrad-centar,³⁸ Gradina Marasovići, Paklarić, Gradina Seline, Gradina Kneževići i Gradina Modrič. Do sada poznate lokacije obišli smo u razdoblju od 1998. do 2005. godine³⁹ i pritom uočili nekoliko nepoznatih lokaliteta: Mitrovu gradinu, Zekića gradinu poviše Selina, Veliku gradinu iznad Modriča, Jelinu pećinu – Seline i 31 grobni humak, koje smo također obradili u ovom radu. Pritom smo donijeli neke nove podatke i zaključke o do sada poznatim i novootkrivenim nalazištima.

Na opisivanom području ubicirali smo ukupno 15 gradinskih naselja, međutim, s obzirom na slabu istraženost starigradskog područja, vjerojatno ih je bilo i više. Spomenuta gradinska naselja navodimo po njihovu geografskom položaju polazeći od sjeverozapada prema jugoistoku.

Gradina kod Lisarice nalazi se na maloj kosi (30 m nadmorske visine) sa zapadne strane uvale zaseoka Lisarice, koja se postupno spušta prema obližnjoj Mandalini (karta 1/1). Na vrhu glavice nalaze se ostatci prapovijesnog suhozidnog bedema i ulomci keramike koji dokazuju da je ovdje jednom egzistiralo manje prapovijesno naselje.⁴⁰ Ulaz u gradinu nalazio se na zapadnoj strani glavice gdje su sačuvani ostatci suhozidnog bedema. Stanovnici ovog naselja bavili su se stočarstvom (koristeći više planinske predjele) i djelomično zemljoradnjom. Uzvišeni položaj omogućavao im je kontrolu prometa Velebitskim kanalom, trgovinu s otocima te bavljenje ribolovom kao nadopunom prehrani. Ovaj lokalitet je udaljen oko 15 kilometara od Starigrada i najvjerojatnije je krajem željeznog i početkom antičkog doba bio krajnji lokalitet teritorija antičkog Argirunta. Prostor sjeverozapadno od zaseoka Mandaline najvjerojatnije je pripadao teritoriju Vegija (Karlobag).

Lokalitet Sv. Trojica nalazi se 6 km zapadno od Starigrada na sredini puta između naselja Milovac i Tribanj Šibuljina. Prapovijesna gradina na 330 m nadmorske visine nadvisuje čitav položaj koji je dobio ime prema crkvi Sv. Trojice smještenoj na južnim

---

³⁸ Pretpostavka o ubicaciji prapovijesnog naselja i središta teritorija zajednice (*Argyruntum*), koji je obuhvaćao nabrojena gradinska naselja, na položaju Starigrad-centar ostaje upitna.

³⁹ Dugogodišnjim planinarenjem po Velebitu, autorica ovog rada obišla je navedene lokalitete u više navrata. U tim prigodama dragocjenu pomoć pružili su joj kolege i prijatelji: dr. sc. Miroslav Glavičić, dr. sc. Brunislav Marijanović, dr. sc. Mato Ilkić, dipl. arh. Marina Jurjević, dipl. arh. Hrvoje Manenica, dipl. iur. Tomislav Glavan, Nevena Dubolnić, ing. Stipica Vukša, prof. Nikolina Surać, Ivica Čurković, prof. Robert Maršić, Predrag Kurtin, Livio Kotlar i Renata Milković, kojima ovom prilikom iskreno zahvaljujem.

⁴⁰ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 21–22; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 220–221.

obroncima tik iznad današnje Jadranske magistrale prema moru (karta 1/2).⁴¹ Čitav položaj je jedno veliko arheološko nalazište koje pokazuje dug i intenzivan kontinuitet naseljavanja.⁴² Nedavnom gradnjom makadamske ceste koja vodi prema zaseocima Ađići i Veliki Ledenik, došlo je do nepovratne devastacije jednog dijela lokaliteta (sl. 5).

Prapovijesno naselje smjestilo se na vrhu i na obroncima brijega zvanog Gradina, čiji dominantni položaj sa zapada štiti jaruga Tribanjske drage, a sa sjevera, istoka i juga bedemi kojima je naselje bilo utvrđeno. Sam utvrđeni vrh sastoji se od dvaju platoa međusobno povezanih suhozidnim bedemom širine mjestimično 3–4 metra, po čemu ova gradina spada u tip tzv. dvojnih gradina. Zapadniji plato je nešto viši, elipsastog je oblika i dobro utvrđen bedemom s ojačanjima (kulama), a služio je kao akropola cijelog naselja.⁴³ Niži (istočni) plato pravokutnog je oblika, a okružuje ga suhozidni bedem s ugaonim kulama (izvana i unutar bedema) na sjeveroistočnoj strani, gdje je prilaz gradini bio najlakši. Sa sjeverne strane taj dio gradine imao je još dva paralelna suhozidna niza uklopljena u kamen živac, koji su štitali pristup prema glavnom bedemu gdje se nalazi ulaz u naselje. Na obroncima Gradine nalazi se treći plato koji je prema nalazima nastambi i ostataka velike količine materijalne kulture, očigledno imao naseobinsku funkciju. Sa sjeverozapada i istoka okruživao ga je bedem, koji se prema južnim obroncima prati u tragovima jer je uništen odnošenjem materijala za izgradnju novijih suhozida i vrtova. Pri vrhu trećeg platoa naselja, u profilu nastalom prolaskom ceste uočavaju se ostatci još jednog bedema u visini od 3,5 metara, koji se prati u tragovima prema jugozapadu (sl. 6). Otkriće ovog bedema govori nam da je naseobinski dio naselja bio podijeljen na dva dijela, tj. da je cijelo prapovijesno naselje funkcioniralo na četiri platoa međusobno odvojena bedemima. Posljednja terasa naselja završava suhozidnim bedemom na jugozapadu ispod kojeg se nižu zapuštene suhozidne ograde nekadašnjih vrtova i ostatci kuća. Cijeli kompleks koji su činila četiri utvrđena platoa spada među

---

⁴¹ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 16–21; Š. BATOVIĆ, Caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région des Liburniens, *Godišnjak*, XV, knj. 13, Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1977., str. 855–857; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 218–221; ISTI, nav. dj., 1992., str. 100, 116; Željko TOMIČIĆ, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. XXIII, Zagreb, 1990., str. 141–147; Branka NEDVED, Srednje i južno velebitsko podgorje u rimsko doba, *Paklenički zbornik*, Starigrad Paklenica, 1995., str. 224–226; I. FADIĆ, Starigrad u antici, *Paklenički zbornik*, Starigrad Paklenica, 1995., str. 235; R. JURIC, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom podgorju, *Paklenički zbornik*, Starigrad Paklenica, 1995., str. 245–246; ISTI, Arheološka baština Starigrada, *II Simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije (Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine)*, Starigrad Paklenica, 2001., str. 154–156.

⁴² Lokalitet smo posjetili u nekoliko navrata u razdoblju od 2003. do 2005. godine s ekipama arheologa i profesora Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru. Nakon dojave o devastaciji ovog dragocjenog lokaliteta, u srpnju 2005. ponovo smo ga obišli.

⁴³ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 19–20. Na sjevernoj strani ovog platoa uz bedem nalazi se suhozidni objekt koji se sastoji od dviju većih i jedne manje prostorije. Moguće je da se radi o spremištu hrane i oružja, ili možda o sakralnom objektu za ovo i manja okolna naselja.

najveća prapovijesna naselja na podvelebitskom prostoru.⁴⁴ Sama veličina naselja, ostaci utvrda i obrambenih kula te ulomaka materijalne kulture, kojih ima na cijelom lokalitetu, govore nam da je ovo naselje bilo centar cijelog okolnog područja kojem su najvjerojatnije gravitirale sve ostale gradine u bližoj okolici.

Na najnižim obroncima brijega nalazi se još jedan lokalitet koji, po svoj prilici, pripada nešto mlađem, ranobizantskom periodu. Tu je u kasnoj antici podignuta jaka utvrda, kakve nalazimo na cijelom uzdužnom pojasu istočne obale Jadrana.⁴⁵ Utvrda je pravokutnog oblika s ostacima bedema (rađenim žbukom) sačuvanim u visini i do 3 metra (prvotna visina mora da je iznosila 6-8 metara).⁴⁶ S vanjske strane bedema uočavaju se ostaci četiriju istaknutih pravokutnih kula i kontrafori koji su ojačavali bedem. S južne strane bedem nije sačuvan, a njegov smjer se može pratiti samo po gomilama kamenja otkotrljanog po padini lokaliteta. Bedemi utvrde zatvaraju prostor dimenzija 120 x 120 metara usred kojeg se nalazi crkvice Sv. Trojice, koja najvjerojatnije potječe iz vremena gradnje kastruma.⁴⁷

Nakon dojave o nastavku gradnje ceste (koja je dosad povezivala Jadransku magistralu s pravoslavnom crkvicom Sv. Trojice) prema zaseoku Ađići, na teren su izašle ekipe Arheološkog muzeja u Zadru i Uprave za zaštitu kulturne baštine Konzervatorskog odjela u Zadru. Nastavkom gradnje noviji je put prošao preko položaja ranobizantske utvrde, pri čemu je cesta probila dio istočnog bedema, utvrde u širini od 6 metara devastirajući ga do temelja. Na položaju samog naselja skinut je sloj u visini od 1 m, u čijem se profilu uočavaju ostaci zidova⁴⁸ zajedno s većom količinom arheološkog materijala (ulomci amfora, raznih keramičkih posuda, tegula) unutar slojeva zemlje tamnosmeđe i crvenkaste boje. Cesta dalje vijuga na sjever-sjeveroistok uz mocire i ruševine kuća novijeg postanka. Zatim zaokreće na zapad preko trećeg platoa (naseobinskog dijela) gradinskog naselja kojeg prelazi u dva zavoja, devastirajući taj dio sve do utvrđenog vrha dvojne gradine. Na južnim obroncima gradine gradnjom ceste skinut je sloj od 0,5 – 1,5 m unutar kojeg se uočava gornji sloj crnice i donji sloj zemlje tamnosmeđe boje ispod kojega je živac. U profilu se uočavaju ostaci bedema naselja i nastambi. Na višim (sjevernijim) dijelovima naselja, gdje je život bio intenzivniji, skinut je kulturni sloj u visini od 1,5 – 3 m i širini od 4 m, kojem se u profilu uočavaju ostaci

---

⁴⁴ ISTI, nav. dj., 1984., str. 19.

⁴⁵ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 20–21; Ž. TOMIČIĆ, nav. dj., 1990., str. 142–143; R. JURIĆ, nav. dj., 1995., str. 245–246.

⁴⁶ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 19–20; Ž. TOMIČIĆ, nav. dj., 1990., str. 142–143.

⁴⁷ Ante UGLEŠIĆ, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije*, Edicija Filozofskog fakulteta u Zadru: Monografije, sv. 3, Zadar, 2002. str. 50–52; Ž. TOMIČIĆ, nav. dj., 1990., str. 142–143; R. JURIĆ, nav. dj., 1995., str. 245–246; Miljenko DOMIJAN, Crkva Sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživačkih i konzervatorskih radova, *Starohrvatska prosvjeta*, ser., 3, sv., 13, 1983., Split, str. 136.

⁴⁸ Uzduž jednog dijela presjeka može se pratiti zid u dužini od 1,7 m i visini od 70 cm. Zid je građen od pravilno klesanog kamenja povezanog žbukom i umetnutim tegulama.

bedema naselja, zidova nastambi i obrisi dviju otpadnih jama koje sadrže znatnu količinu kulturnih ostataka. Cesta dalje vijuga na istok, zaobilazi kameni prsten prapovijesnog bedema na vrhu Gradine, pa zatim okreće na sjever prema zaseoku Adići u kojem lokalni mještani (Šibuljine) imaju svoje sezonske stanove

Devastirajući položaj prapovijesnog naselja, na padinama cesta je otkrila debele kulturne slojeve s ostatcima željezodobnih nastambi, otpadnih jama i velike količine arheološkog materijala u kojem prevladava domaća keramika, po svojstvima slična keramici s drugih liburnskih nalazišta (sl. 7).⁴⁹ Izrađena je od gline sa značajnim primjesama kalcita, tamnosmeđe do svijetlosmeđe boje. Od oblika prevladavaju lonci i zdjele s razvraćenim ili cjevastim obodima i ravnim dnom (T. II, III, IV). Ručke posuda su raznolike: jezičaste, trakaste, sedlaste i potkovaste. Posude su ukrašene bradavičastim aplikacijama, plastičnim motivima (obruči, rebra), otiscima prstiju, urezivanjem i ubadanjem. S keramičkim materijalom pronađen je i jedan keramički kalem, zatim dijelovi žrvnjeva od pješčenjaka, igla, željezne fibule (T. III/4, IV/3,6) te mnoštvo ostataka kostiju i školjaka. Osim toga pronađeni su ulomci uvozne helenističke bojane keramike: ulomak tanjura i skifosa, ulomak vrča gnatia tipa i amfora (grčko – italska i tipa Lamboglia 2), koji nam svjedoče o razgranatim trgovačkim vezama s mediteranskim svijetom tijekom željeznog doba (T. Va-b/1-10).⁵⁰

Velika količina pronađenog arheološkog materijala svjedoči o vrlo intenzivnom kontinuitetu naseljavanja kroz cijelo željezno doba, kad je na Gradini funkcioniralo moćno liburnsko naselje koje je moglo biti centar šire okolice koja mu je gravitirala. Stanovništvo se pretežno bavilo sezonskim stočarstvom, a svoje proizvode su razmjenjivali kopnenom trgovinom s prostorom današnje Like (preko planinskih prijevoja do kojih je vodila mreža razgranatih putova) i pomorskom trgovinom s ostalim područjima Jadrana. Pomorskoj trgovini osobito su pogodovale obližnje uvale (Uvala Kusača, Uvala Šilježetarica) koje su mogle pružiti zaklon brodovima. Zemljoradnju su omogućavala kraška polja Veliko i Malo Rujno te zaravan Zavrata do kojih je od Gradine vodio pogodan put. Lokalitet je smješten na vrlo dobrom strateškom položaju koji je omogućavao kontrolu plovidbe Velebitskim kanalom, a vizualno je komunicirao s gradinskim naseljima sa suprotne, južne strane kanala.

Prema materijalnim dokazima Gradina Sv. Trojica imala je sve predispozicije za nastanak središta jedne autohtone teritorijalne općine (*civitas*) tijekom željeznog doba, pa

---

⁴⁹ Š. BATOVIĆ, Istraživanje liburnskog naselja u Radovinu, *Diadora*, 4, Zadar, 1968., str. 53–69; ISTI, Istraživanje liburnskog naselja u Ninu 1969. godine, *Diadora*, 5, 1970., str. 33–45; ISTI, Istraživanje prapovijesti u Bribiru, *Diadora*, 9, Zadar, 1980., str. 55–94.

⁵⁰ Arheološki materijal prikupljen je od strane dipl. arh. Jakova Vučića (Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zadru) i prof. Ivana Čondića (Arheološki muzej u Zadru) tijekom intervencije radi sprječavanja devastacije. U suradnji s njima i kustosicom Odjela za prapovijest Arheološkog muzeja u Zadru dipl. arh. Natalijom Čondić, materijal nam je ustupljen za objavu, na čemu im se zahvaljujemo. Posebno izražavamo zahvalnost prof. Robertu Maršiću koji je dokumentirao materijal. Nakon obrade, svi arheološki uzorci prikupljeni rekognosciranjima biti će predani na čuvanje Arheološkom muzeju u Zadru.

je pretpostavka o dislokaciji prapovijesnog Argirunta na ovaj položaj moguća. Je li ona to stvarno i bila ili je drugo značajno središte funkcioniralo na poluotočnom položaju 6 kilometara jugoistočno, u Starigradu, na današnjem stupnju istraženosti ne može se sa sigurnošću reći. Činjenica je da se ovaj položaj dolaskom Rimljana ne razvija u grad, već nastavlja funkcionirati na starim autohtonim osnovama kao naselje unutar granica teritorija rimskog municipija Argirunta.

Na mjestu ranobizantske fortifikacije, u profilu nastalom prolaskom ceste, uočavaju se kulturni slojevi iz kojih potječe većinom rimski materijal. Primjećuje se nedostatak starije liburnske keramike, pa možemo zaključiti da se u mirnodobnom vremenu rimske vladavine naselje seli na niže južne obronke brijega. Moguće je da se propašću rimskog Argirunta stanovništvo seli na strateški položaj, na kojem nastavlja život na istim ekonomskim temeljima kao i ranije. U 6. st. jadranska obala postaje poprište sukoba između aktualne bizantske vlasti i novopridošlih ostrogotskih osvajača. Da bi osigurao svoju vlast na Jadranu, bizantski car Justinijan I. (527.–565.) gradi obrambeno-strateške utvrde duž obale istočnog Jadrana i na otocima, koje su osiguravale pomorski promet i pružale zaštitu okolnom stanovništvu. Jedna od takvih utvrda nastaje na dominantnom strateškom položaju Sv. Trojica u podnožju nekadašnjeg prapovijesnog naselja.⁵¹ U vrijeme gradnje utvrde najvjerojatnije je podignuta i crkva Sv. Trojice, što je bio slučaj s većinom ranobizantskih utvrda koje su imale svoje bogomolje unutar ili u blizini utvrde. Danas je crkvice adaptirana i služi kao grobišna kapela, a na njezin ranokršćanski postanak upućuje nas tehnika zidanja, unutrašnji izgled apsida i trijumfalni luk gljivastog oblika.⁵² Prostor ranobizantskog kastro funkcionirao je tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka, a možda čak i znatno duže, o čemu nam svjedoče pronađeni ulomci novije slikane keramike (majolike).⁵³

Trasa bespravno sagrađene ceste na nekoliko je mjesta prošla kroz nasebinski horizont i napravila presjek kroz sam lokalitet. Na taj nam je način ovaj devastatorski čin ipak donio neka nova saznanja o kontinuitetu života na lokalitetu, kao i o njegovu bogatstvu. Nalazište bi trebalo arheološki hitno istražiti i na taj način zaštititi od mogućih budućih radova kojima bi se izbrisali i posljednji tragovi tog monumentalnog i za ovo područje vrlo značajnog arheološkog lokaliteta.

Gradina na Malom Rujnu (825 m) malo je planinsko uzvišenje koje mještani od davnine nazivaju Gradina, a u čijem podnožju je položaj zvan Podgradina (karta 1/3).⁵⁴ Ovi nam toponimi ukazuju da je tu bilo prapovijesno naselje, ali zasada čvrstog dokaza za to nema. Trag bedema kojim je naselje moralo biti zaštićeno nije sačuvan, već samo nešto ostataka grube liburnske gradinske keramike koji su pronađeni na obroncima

---

⁵¹ Ž. TOMIČIĆ, nav. dj., 1990., str. 142–143, 146; R. JURIĆ, nav. dj., 1995., str. 245–246.

⁵² A. UGLEŠIĆ, nav. dj., 2002., str. 50–52.

⁵³ R. JURIĆ, nav. dj., 1995., str. 245.

⁵⁴ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 13–14; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 115–117; ISTI, nav. dj., 1995., str. 220–221; R. JURIĆ, nav. dj., 2001., str. 154.

Gradine. Ako je na ovom položaju postojalo naselje, najvjerojatnije je bilo sezonskog karaktera, a koristili su ga stočari primorskih podvelebitskih naselja u ljetnim mjesecima, kad je na Malom Rujnu bilo svježih pašnjaka za njihova stada i dovoljno obradive zemlje za život.

Gradinica na Malom Rujnu nalazi se na manjoj stjenovitoj glavici sjeverozapadno od brda Zvirnjak (karta 1/4) na kojoj se uočavaju ostatci suhozida koji potječu od nastambi te ostatci grube keramike na površini. Pretpostavlja se da se tu radi o ostacima manjeg gradinskog prapovijesnog naselja (na što upućuje i sam toponim), koje je moglo imati sezonski karakter.⁵⁵ Pošto se u predjelu Bijelog Sinokosa i Malog Rujna nalazi dosta obradive zemlje i pašnjaka, na tom su području podizani brojni stanovi s ogradama i torovima u kojima su sezonski boravili stanovnici naselja uz obalu sa svojim stadima sve donedavno.

Lokalitet Gradina nalazi se na 950 m nadmorske visine usred polja Velikog Rujna koje je po dimenzijama (8 km dužine i 1 km širine) najveće kraško polje na Velebitu (karta 1/5). Na sredini polja izdiže se mala kamena glavica Gradina, podijeljena jarugom na dva dijela, a podno nje crkva posvećena sv. Mariji, kojoj se hodočasti svake godine za blagdan Velike Gospe (15. kolovoza).⁵⁶ Rekognosciranjima i probnim arheološkim istraživanjima dokazano je da se radi o prapovijesnom naselju – gradini s oko dvadesetak kuća (s pripadajućim stajama) koje su bile izgrađene zbijeno, na samom vrhu i južnom obronku.⁵⁷ Na nekim mjestima ostali su obrambeni bedemi te tragovi suhozida nastambi. Gradina je najjače bila utvrđena na jugoistočnoj strani, gdje se nalaze ostatci suhozidnog bedema izgrađenog od većeg kamenja.⁵⁸ Istraživanjem gradine, kroz 8 pokusnih sondi, pronađeni su zidovi i ognjišta nastambi te dosta tipične grube, ali i one finije gradinske keramike, žrnjeva i kostiju životinja. Keramika pronađena istraživanjima datira se u brončano i željezno doba.⁵⁹ Kraško polje Veliko Rujno ima obilje obradive zemlje, livada i pašnjaka za ispašu stoke, nekoliko izvora pitke vode (izvor Pištet – nedaleko od crkve sv. Marije, Bukovi potoci, zatim ponornica Golubnjača te jezero Voden dolac nedaleko od polja Velikog Rujna, koje je postojalo sve do Domovinskog rata), a od prapovijesnih

---

⁵⁵ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 14–15; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 115–117; ISTI, nav. dj., 1995., str. 218; R. JURIĆ, nav. dj., 2001., str. 154.

⁵⁶ A. GLAVIČIĆ, Prilog istraživanju starohrvatske sakralne arhitekture na primorskim padinama Velebita i Velike Kapele (I. dio), *Senjski zbornik*, 9, 1981.–1982., str. 102–105; A. FABER, nav. dj., 2000., str. 15–44.

⁵⁷ Rekognosciranja ovog područja južnog Velebita provodio je prof. A. Glavičić u ime Gradskog muzeja u Senju u rasponu od 1978. do 1984. g., kad je objavio rezultate svojih istraživanja (vidi A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 7–28). Arheološka istraživanja ovog lokaliteta provela je A. Faber u dva navrata, 1986. i 1988. (vidi A. FABER, nav. dj., 2000., str. 15–44; ISTA, Ekonomsko značenje putova oko Paklenice u prapovijesti, antici, i srednjem vijeku, *Paklenički zbornik*, 1, 1995., str. 257); M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 115–116; ISTI, nav. dj., 1995., str. 220–221; R. JURIĆ, nav. dj., 2001., str. 154.

⁵⁸ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 12–13.

⁵⁹ ISTI, str. 32–42. Prilikom istraživanja lokaliteta uočeni su poremećeni stratigrafski odnosi, stoga keramički materijal nije potpuno kronološki određen.

vremena bilo je sjecište trgovačkih i stočarskih putova koji su vodili od primorja prema naseljima u Lici, što je ostalo sve do danas. Ovakve prirodne značajke i arheološki materijal pronađen istraživanjima, nameću zaključak da je ovo gradinsko naselje možda bilo jedno od rijetkih stalno naseljenih položaja visokog velebitskog gorja, koje je funkcioniralo kao središte razmjene dobara na pola puta od današnje Like do primorja tijekom brončanog i željeznog doba.⁶⁰

Lokalitet Gradina nalazi se između zaseoka Milovca (Uramovca) i Kojića (oko 2 kilometra sjeverozapadno od Starigrada) uz položaj Grabovača, na 74 metra nadmorske visine ispod današnje magistrale (karta 1/6).⁶¹ Sama Gradina je mali plato elipsoidnog oblika, okružen bedemom građenim u suhozidnoj tehnici. Bedem je na bočnim stranama imao ojačanja (ugaone kule), uz koja su s južne i zapadne strane bili ulazi u naselje: jedan s kopna, a drugi od mora. Unutar zaštićenog platoa nisu pronađeni ostatci nastambi, već samo ulomci željeznodobne keramike, ostatci kostiju i školjaka. Lokalitet ima prilično dominantan položaj, on vizualno komunicira sa Starigradskim poljem, a omogućava i kontrolu pomorskog prometa Velebitskim kanalom (sl. 8). Na ovom položaju moglo je biti manje naselje stočarski orijentiranih stanovnika, koji su svoju stoku napasali na višim planinskim predjelima oko Velikog i Malog Rujna, do kojih je vodio stočarski i trgovački put iz današnjeg Milovca i obližnjeg Tribnja. Zemljoradnju su omogućavali mali ograđeni vrtovi, kakve i danas nalazimo na položaju ispod i iznad magistrale, a u ljetnim mjesecima dolazili su primorci u više planinske predjele i obrađivali plodnu zemlju koje je bilo na Velikom Rujnu nedaleko od livada i pasišta za stoku.

Ulaz u kanjon Velike Paklenice kontrolirale su dvije gradine: Paklarić i Gradina poviše Marasovića; jedna se nalazi na desnom, a druga na suprotnom lijevom uzvišenju povrh ulaza u kanjon (iznad ulaza – recepcije u Nacionalni park "Paklenica").⁶² Položaj Paklarić uzdiže se s desne (istočne) strane ulaza u kanjon Velike Paklenice, a do njega danas vodi turistička staza (karta 1/9). Arheološka istraživanja provedena su na istočnom i jugozapadnom dijelu lokaliteta.⁶³ Pritom je na istočnom prilazu lokaliteta otkriven kasnosrednjovjekovni polukružni bedem s ostacima obrambene kule, što je legao na ostatke suhozidnog bedema kojim je plato bio utvrđen u željezno doba. Na jugozapadnom dijelu platoa istraženi su temelji i zidovi obrambene utvrde peterokutnog oblika koja je nastala na ovom prapovijesnom lokalitetu u srednjem vijeku (sl. 9).

---

⁶⁰ A. GLAVIČIĆ, nav. dj. 1984., str. 13; A. FABER, nav. dj., 2000., str. 25.

⁶¹ A. GLAVIČIĆ, nav. dj. 1984., str. 15–16; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 115–116; ISTI, nav. dj., 1995., str. 220–221.

⁶² Š. BATOVIĆ, nav. dj., 1977., str. 857, donosi popis i kartu rasprostiranja naselja na čitavom području libumske kulture, pri čemu spominje i ove lokalitete; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 220–221; ISTI, nav. dj., 1992., str. 116–117.

⁶³ Arheološki muzej u Zadru proveo je zaštitna istraživanja ovog lokaliteta tijekom srpnja i kolovoza 2001., vidi u: R. JURIC, Starigrad (Paklenica) – Paklarić 2001., *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, Zagreb, 2002., str. 90–93; ISTI, nav. dj., 2001., str. 159.

Tijekom istraživanja na prostoru današnjeg vidikovca pronađena je veća koncentracija ulomaka željeznodobne keramike, koji nam zajedno s ostacima bedema svjedoče da je na ovom položaju tijekom željeznog doba funkcioniralo još jedno u nizu gradinskih naselja, razmještenih na značajnim strateškim punktovima cijelim područjem Velebitskog podgorja.

Gradina Paklarić i Gradina iznad Marasovića imale su funkciju stražarnica nad ulazom u kanjon Velike Paklenice, jer je tu započinjao najfrekventniji trgovački i stočarski put koji povezuje primorski dio s planinskim dijelom Velebita.⁶⁴ Osim nadzora cijelog područja starigradskog polja i kopnenog puta prema Lici, ove su dvije gradine s ostalim podvelebitskim gradinskim naseljima (kao i onima na suprotnoj strani Velebitskog kanala) kontrolirale pomorski put između Starigrada i Ražanca, koji je bio na komunikaciji prema Ljubačkom zaljevu, Karinskom te Novigradskom moru. Lokalitet Paklarić je istu funkciju zadržao i u kasnosrednjovjekovno doba kad funkcionira kao obrambena utvrda.

Desetak minuta hoda od zaseoka Marasovići nalazi se položaj Gradina, koji zauzima malu kosu na obronku Velikog Vitrenika s lijeve (zapadne) strane ulaza u kanjon Velike Paklenice (karta 1/8). Naselje je utvrđeno s dva kružna suhozidna bedema debljine mjestimično 2-3 m, koja zatvaraju dva platoa otprilike jednake površine (promjera oko 70 m). Bedemi su djelomično devastirani pri gradnji vojnih položaja iz Domovinskog rata. Na prostoru obaju platoa i uz bedeme uočili smo dosta ulomaka željeznodobne keramike, školjaka i jedan kvadratni žrvanj. Ostatci bedema i površinskih nalaza sugeriraju život ove gradine u željezno doba, kad je zajedno s nasuprotnom gradinom Paklarić imala funkciju nadzora nad ulazom u kanjon (sl. 10). Starigradsko polje je najveće obradivo područje u ovom dijelu velebitskog podgorja. Odatle je kanjonom Velike Paklenice išao trgovački i stočarski put koji je povezivao priobalje s visokogorskim područjima južnog Velebita i Likom,⁶⁵ i obrnuto; osim pogodnije klime u zavjetrini podnožja planine, rijeka Paklenica je veći dio godine omogućavala opskrbu pitkom vodom.⁶⁶ Zato držimo da je Starigradsko polje imalo sve predispozicije za naseljavanje kroz željezno doba, te sve uvjete za razvoj jednog značajnijeg središta.

Rekognosciranjem okolice Selina na području kanjona Male Paklenice naišli smo na tri lokaliteta: Gradinu poviše Jusupa, Mitrova i Zekića gradinu poviše Jukića.

---

⁶⁴ Prapovijesni put išao je iz kanjona Velike Paklenice do prijevoja Buljma i odatle jednim odvojkom preko Struga na drugu (ličku) stranu, a drugim dijelom na Veliko i Malo Rujno preko Ribničkih vrata na Počitelj.

⁶⁵ Put koji je išao kanjonom Velike Paklenice također je bio značajan jer je kao prirodni prolaz rijeke Paklenice služio za prebacivanje drvene građe posječene u višim gorskim predjelima. Debla bi se s viših područja splavljenjem spuštala do kraja toka Paklenice, a zatim kopnenim putem iz kanjona prebacivala do obližnje luke. Gradine na ulazu u kanjon imale su nadzor i nad ovom profitabilnom djelatnosti.

⁶⁶ U današnje doba tok rijeke Paklenice slabiji je nego što je nekad bio jer tijekom ljetnih mjeseci u dijelu toka presuši. Stanovništvo Starigrada i okolnih zaselaka je prije izgradnje vodovoda vodu dobivalo kaptažom u velike vodospreme kojima bi se koristilo cijelo naselje. Ovakvim principom dobivanja vode koristili su se stanovnici velebitskog primorja od prapovijesnog razdoblja.

Lokalitet Gradina nalazi se istočno od brijega Verenc na 90 metara nadmorske visine uz Nekića dolac (karta 1/10).⁶⁷ Do njega vodi makadamski put iz zaseoka Jusupi, koji je probijen nedavnom izgradnjom vodovoda. Gradina je opasana suhozidnim bedemom širine 3 m, koji je mjestimično sačuvan u visini od 1 m. Bedem je na nekoliko mjesta devastiran izgradnjom vojnih položaja, a djelomičnom uništenju također su pridonijele gradnje brojnih novijih suhozida u okolici i na samom lokalitetu. Prilaz je najpristupačniji sa sjevera (iz Nekića dolca) pa se na toj strani nalazi ulaz u gradinu, sa svake strane zaštićen jednim ojačanjem (kulom). Gradina je elipsastog oblika, dimenzija oko 90 m u smjeru istok-zapad i 60 m u smjeru sjever-jug. Na površini smo uočili dosta ulomaka željeznodobne keramike. Gradina ima dobar strateški položaj za kontrolu plovidbe Velebitskim kanalom. Uz sjeverni bedem nalazi se Nekića dolac (naseljen je i danas) koji je mogao služiti kao manja obradiva površina stanovnicima ove gradine koji su pretežno bili orijentirani na stočarstvo. Izvori pitke vode u blizini nisu nam poznati, pa su zalihе vode vjerojatno dobivane kaptazom. Ovaj lokalitet nalazi se u podnožju Mitrove gradine, otprilike na istoj nadmorskoj visini kao i obližnja Zekića gradina te među njima postoji i vizualna komunikacija (sl. 11).

Mitrova gradina je lokalitet koji se nalazi na 207 metara nadmorske visine poviše Selina. Do ovog smo nalazišta stigli dobro građenim putem, koji kreće iz zaseoka Jukići i vodi na Jurline i Ivine vodice. Oko 10 minuta hoda iz Jukića s istočne strane tog puta nalazi se Zekića gradina od koje još petnaestak minuta hoda sa zapadne strane vodi mali prijevoj do Mitrove gradine (karta 1/11).⁶⁸ Sjeveroistočna strana gradine je strm krševit obronak koji je teško pristupačan, dok su ostale strane položenije i pristupačnije. Na južnoj i jugozapadnoj terasi naselja, ispod kamenog vrha, nalaze se jedan ispod drugog dva platoa, od kojih je gornji, manji plato suhozidnim bedemom odvojen od donjeg.⁶⁹ Uz ruševine bedema gornjeg platoa uočavaju se kameni blokovi temelja pravokutne prostorije nepoznate namjene (dimenzija 3 x 4,5 m). Na obroncima ispod malog platoa nalazi se veći plato dužine 76 m, koji je bio zaštićen bedemom širine mjestimično od 2 do 3 m. Bedem presijeca visoki kamen živac (spušta se s vrha na čitavom sjeverozapadnom obronku lokaliteta), nakon čega se bedem opet nastavlja i okružuje sjevernu terasu naselja. Na jugoistočnom obronku gradine također se s vrha spušta visok i nepristupačan kamen živac uz koji se s istočne strane nalazi još jedna manja terasa ograđena bedemom. S vanjske strane bedema vide se ostatci kamenih temelja još jedne prostorije neutvrđene

---

⁶⁷ Š. BATOVIĆ, nav. dj., 1977., str. 855, 857, u popisu liburnskih gradinskih nalazišta navode se i lokaliteti Velika gradina-Seline i Gradina-Seline. Obilaskom tog područja ubicirali smo položaj Gradina, dok položaj Velika gradina nismo uspjeli pronaći. U razgovoru s lokalnim stanovništvom saznali smo da se čitav prostor od zaseoka Škiljići do Jusupa i padina brijega Verenc, u narodu zove Velika gradina iako na tom području nema ostataka starijih gradnji; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 220–221, također navodi ova dva lokaliteta.

⁶⁸ Rekognosciranjem 2005. godine pronašli smo ova dva lokaliteta, koji dosad nisu ubicirani ni opisani u stručnoj literaturi.

⁶⁹ Na tom bedemu uočavaju se ostatci ulaza iz donjeg platoa u gornji, koji je očigledno bio akropola naselja.

namjene. Bedem se pruža prema sjeveroistoku do kamena živca koji zauzima sjeveroistočnu i dio sjeverne strane gradine. Na svim nivoima naselja pronašli smo dosta ulomaka kasnobrončanodobne i željeznodobne keramike.

Čitav prostor ovog prapovijesnog naselja koji se terasasto formirao na obroncima brijega vizualno komunicira s obližnjim gradinskim naseljima Gradina-Seline, Zekića gradina i Gradina Modrič, zatim gradinama na suprotnoj strani Velebitskog kanala (Gradina Venac na Ljubačkoj kosi, Miolovića i Lergova gradina u Slivnici, Beretina gradina u Radovinu). Kukovi Velike Paklenice (Dubrava, kuk od Buželine strane, kuk Nožičar) zaklanjaju pogled prema zapadu (ulaz u kanjon Velike Paklenice),⁷⁰ ali isto tako i štite naselje. Uz lokalitet započinje trgovački i stočarski put koji je išao iz primorja uz kanjon Male Paklenice i spajao se s putovima koji vode iz kanjona Velike Paklenice do visokogorskih pašnjaka i pogodnih prijevoja prema Lici. Najvjerojatnije je dobro ugaženi kameni put kojim smo stigli iz zaseoka Jukići do Gradine funkcionirao kroz prapovijesno doba.⁷¹ Nedaleko od same Gradine nalaze se izvori vode (izvor u Bužanića dolini, Mala Paklenica i njezin pritok podno uzvišenja Kusača na ulazu u kanjon), koje su stanovnici koristili za sebe i napajanje stoke, međutim dio potrebne vode zasigurno su dobivali i kaptazom. Stanovnici ovog naselja bavili su se većinom stočarstvom, a tek manjim dijelom ratarstvom, pomorstvom i ribolovom. Svoja stada su tijekom ljetnih mjeseci selili na pašnjake koji su na visokoj nadmorskoj visini i kojima je obilovao prostor oko Velikog i Malog Močila, Vaganskog vrha i Sv. brda (sl. 12).

Na jugoistočnom obronku brijega, 75 m iznad vrtova zaseoka Jukići poviše Selina, nalazi se mala krševita glavica koju lokalno stanovništvo zove Zekića gradina (karta 1/12).⁷² Na kamenom živcu glavice, sa zapadne strane ulaza u kanjon Male Paklenice, nalazi se suhozidno utvrđenje (dimenzije 40 x 52 m) sa zidovima širine 4,1 metar, građenim od pravilno obrađena kamena (sl. 13). Zidovi su mjestimično sačuvani u visini od 1 metar, osim na sjevernoj i istočnoj strani utvrde gdje ih nije bilo, jer ju prirodno štiti visoki kamen živac. Na jugozapadnom dijelu utvrđenja vide se kutni ostatci ulaza u utvrdi. Na prostoru unutar i izvan bedema pronašli smo ulomke kasnobrončanodobne i željeznodobne keramike. Na južnoj strani utvrde, na padinama glavice, također se uočavaju ostatci jačih obrambenih suhozida, koji su uništeni odnošenjem materijala za gradnju obzida obližnjih vrtova pa se ne mogu pratiti u cijelosti. Na sjevernoj strani, poviše utvrde, također smo naišli na ostatake isprekidanih suhozidnih bedema koji su naselje štitili sa sjeverozapadne, pristupačnije strane. Ovo utvrđenje podignuto je radi

---

⁷⁰ Mitrova Gradina ipak vizualno komunicira s jednim manjim dijelom kanjona Velike Paklenice.

⁷¹ Put je djelomično građen od kamenih ploča i mjestimično je širok oko 1,5 m. Vodi od Jukića prema Jurlinama u Veliku Paklenicu, a jedan odvojak ide prema Lekinim njivama, gdje se spaja s putom iz kanjona Male Paklenice. Najvjerojatnije su u željezno doba stanovnici Velebita i njegova podgorja koristili ovaj put, uz onaj što vodi kroz kanjon Male Paklenice, jer je Mala Paklenica, za razliku od Velike, poznata po svojoj divljini i nepristupačnosti krša.

⁷² Lokalitet dosada nije bio dokumentiran u stručnoj literaturi. Informacije o njemu dala nam je gđa Manda Jukić, koja kaže da se "generacijama u njenoj obitelji zove Zekića gradina".

kontrole trgovačkog i stočarskog puta koji je počinjao na ulazu u kanjon Male Paklenice te plovidbenog puta kroz Velebitski kanal. Imao je, dakle, istu funkciju kao i utvrde na Paklariću i Marasović gradini koje su kontrolirale ulaz u kanjon Velike Paklenice, jer je vizualna komunikacija između dvaju kanjona vrlo loša. Utvrđenje se nalazi na jugoistočnoj strani obronka brijega na kojem smo dokumentirali lokalitet Jelina pećina (na sjevernoj litici), a na obronku sjeverno i južno od Zekića gradine 8 kamenih grobnih humaka. Za bolje upoznavanje ovog lokaliteta nismo imali vremena, ali pretpostavljamo da je ova utvrda na neki način funkcionirala s obližnjom Mitrovom gradinom, možda i kao njezina predstraža. Prema površinskim nalazima keramike s obaju lokaliteta možemo pretpostaviti da su ove gradine funkcionirale istodobno tijekom kasnog brončanog i željeznog doba. Lokaliteti pokazuju da je područje kanjona Male Paklenice u prapovijesno doba bilo naseljeno.

Sjeverozapadno od rta Gradina nalazi se lokalitet Velika gradina (položaj Nadgradina), koja se uzdiže na 150 metara nadmorske visine iznad uvale Modrič.⁷³ Putom koji ide iz Modriča, nakon 15 minuta hoda dolazi se do malog prijevoja na kojem započinje put građen od obrađenog i pravilno poslaganog kamenja, čiji zapadni odvojak vodi na Veliku gradinu, a sjeverni na Malo Libinje (karta 1/13). Lokalitet se sastoji od dvaju elipsoidnih platoa povezanih sa sjeverne strane bedemom širine 2,5 m, mjestimično dobro očuvanog u visini od 1,5 m. Sa sjeverne strane nalazi se jedan od ulaza u donji plato naselja, koji je s objiju strana imao ojačanja (kule), jer je gradina s te strane bila najniža i pristup joj je bio najlakši. Osim sjevernog ulaza u naselje, ulaze smo još uočili na istočnoj i južnoj strani bedema donjeg platoa.⁷⁴ Donji plato ima elipsast oblik, a pruža se na južne i zapadne obronke brijega zatvarajući poprilično veliku površinu. Na njegovoj površini vidi se pravilno poslagano kamenje, najvjerojatnije ostatci temelja raznih građevina. Na prostoru uz istočni ulazni bedem, plato je devastiran izgradnjom dalekovoda 1984. godine, oko kojega smo u nasipu uočili veću količinu keramike, školjaka i kostiju. Na sjeverozapadnoj strani donjeg platoa počinje strmi put građen od pravilno poslaganog kamenja koji vodi na gornji plato (imao je dva ulaza: na istočnoj i na zapadnoj strani). Gornji plato je formacija elipsoidnog oblika odvojena od donjeg platoa kružnim bedemom koji sa sjeverne strane također ima jedno ojačanje (kulu). Bedem je na mjestima devastiran gradnjom vojnih položaja za vrijeme Domovinskog rata. Gornji plato je manji od donjeg (dužina 50 m u pravcu istok-zapad), a njegova površina također je na sjeverozapadnoj strani devastirana gradnjom drugog dalekovoda za struju. S unutrašnje strane uočavaju se temelji veće polukružne prostorije (možda kulne ili obrambene namjene). Na cijeloj površini platoa i na obronku pronašli smo ulomke

---

⁷³ Na lokalitet nas je upozorio stanovnik zaseoka Modriča, gosp. Šime Knežević, koji kaže da uzvišenje na rtu iznad uvale Modrič mještani zovu Gradina, a dvojno uzvišenje uz koje prolazi put prema Libinju, sjeverozapadno od Gradine, od davnina nazivaju Velika gradina.

⁷⁴ Nekoliko metara iznad trase današnje magistrale vide se ostatci stare kolne ceste koja je uzdužno povezivala starigradsko priobalje. Od te ceste penje se dobro sačuvan kameni put prema jugozapadnom bedemu Velike gradine, koji vodi sve do gornjeg utvrđenog platoa naselja.

tipične liburnske keramike tamnosmeđe boje, rađene s primjesama kalcita. Prevladavaju razvraćeni i cjevasti obodi te ravna dna posuda (T. VI). Pronađen je i jedan ulomak kamenog brusa te ulomak grube keramike crne boje s primjesama kalcita, s vanjske strane ukrašen urezanim motivom dvostruke šrafirane cik-cak linije, koji asocira na raniji postanak (T. VI/8,9). Osim keramike, pronašli smo ostatke kvadratnih žrvnjeva od pješčenjaka, jedan ulomak brusa, nagorene kosti i školjke, koji sugeriraju postojanje kulturnog sloja.

Dva međusobno povezana platoa svrstavaju ovaj lokalitet u tip dvojnih gradina, kakav u okolici Starigrada još nalazimo na položaju Gradina kod Sv. Trojice, nedaleko od Tribnja. Gornji utvrđeni plato činio je akropolu, dok je donji služio kao nasebinski kompleks na obroncima brijega, a bio je ograđen bedemom. Naselje je smješteno na vrlo dobrom strateškom položaju koji je omogućavao nadzor povidbe Velebitskim kanalom prema Masleničkom ždrilu, Novigradskom i Karinskom moru. Osim toga, imao je vizualnu komunikaciju s ostalim strateški raspoređenim točkama-gradinama s obiju strana Velebitskog kanala, kao i s cijelim Starigradskim poljem (sl. 14). U svezi s ovim lokalitetom mogao bi biti i toponim Gromila na kojem smo uočili 15 djelomično devastiranih kamenih gomila, vjerojatno tumula.⁷⁵

Izvori (Vrilo Velebit) i vrulje, koje i danas utječu u Modričku uvalu i uvalu uz Tanki rt,⁷⁶ bile su u prapovijesno i antičko doba glavni izvori vode za stanovnike Velike gradine i Gradine.⁷⁷ Tada je razina mora bila niža, a obalna crta nešto drugačija nego danas, stoga su danas potopljeni izvori najvjerojatnije kao rječice utjecali u more. Stanovništvo se bavilo većinom stočarstvom, a za zemljoradnju su koristili plodnu zaravan Malog Libinja. Takav način života na ovom području opstao je do danas.⁷⁸ Uvale Modrič i ona uz Tanki rt činile su prirodni zaklon za sidrenje brodova, što je omogućavalo bavljenje trgovinom (pomorskom i kopnenom) i ribolovom. Od Velike gradine započinjao je trgovački i stočarski put koji je išao prema polju Malog Libinja (koje obiluje izvorima vode i obradivom zemljom), visokogorskim planinskim pašnjacima (na prostoru oko Velikog i Malog Libinja, Sv. brda, Dušica, Štirovca itd.), kao i najpogodnijim prijevojima za prolaz prema Lici.

---

⁷⁵ Položaj Gromila nalazi se oko 1,5 km istočno od Velike gradine.

⁷⁶ D. PETRICIOLI – T. BAKRAN-PETRICIOLI – Z. KODBA – B. JALŽIĆ, Osnovne biološke karakteristike vrulja u uvalama Modrič i Zečica, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 195–198. Rezultati istraživanja vrulja u uvali Modrič i Zečica uz Tanki rt, pokazali su da se ovi izvori odlikuju dotokom vode tijekom cijele godine, pogotovo za kišnih sezona u jesenskim i proljetnim mjesecima, kad dolazi do intenzivnije cirkulacije podzemnih voda.

⁷⁷ Prema pričanju Š. Kneževića, stanovnici Modriča su do prije pedesetak godina (prije gradnje vodovoda) koristili vodu iz ovih vrulja za piće i napajanje stoke, a neki je koriste još i danas.

⁷⁸ Š. Knežević također spominje da su neki stanovnici zaseoka Modriča do prije Domovinskog rata živjeli na Malom Libinju. Zbog ratne opasnosti spustili su se u Modrič, gdje sada stalno žive, a svoje stanove i vrtove na Libinju posjećuju samo tijekom toplijih mjeseci.

Velika gradina po svojoj je prostornoj organizaciji vrlo slična lokalitetu Sv. Trojica. Oba imaju dvojni utvrđeni dio s naseljem na obroncima, a u podnožju vojnu utvrdu podignutu radi kontrole plovidbe Velebitskim kanalom u kasnoantičkom razdoblju. Prema dimenzijama naselja i mnogobrojnim ostacima materijalne kulture pronađenim na površini i iskupu uz bedem koji su devastirali dalekovodi, možemo zaključiti da je lokalitet Velika gradina funkcionirao kao stalno naselje. Dolaskom Rimljana i jačanjem Argirunta kao središta, život na uzvišenjima uz uvalu Modrič ne prestaje, ali je najvjerojatnije manjeg intenziteta. Nakon propasti Argirunta, u nemirnom razdoblju kasne antike, na položaju Gradina gradi se jaka vojna utvrda (*castrum*) čija obrambeno-strateška funkcija ponovno privlači okolno stanovništvo.⁷⁹ Tako ovaj prostor ponovno dobiva na važnosti i postaje (kao i položaj Sv. Trojica) važno lokalno središte.

Na jugozapadnoj strani uvale Modrič na 47 m visokom rtu probijenom izgradnjom Jadranske magistrale uzdiže se lokalitet Gradina (karta 1/14).⁸⁰ Na Gradini se još danas dobro vide ostaci utvrđenja s istaknutim kvadratnim kulama i kontraforima, čija pravokutna tlocrtna osnova i tehnika gradnje bedema svrstava lokalitet među graditeljska ostvarenja vojnog karaktera nastala tijekom kasnoantičkog – ranobizantskog razdoblja.⁸¹ Vojne utvrde, podizane na značajnim strateškim pozicijama duž naše obale i na otocima, mogu se povezati s gotsko-bizantskim ratovima u vrijeme cara Justinijana (527. – 565.).⁸² Iako je lokalitet preslojen kasnoantičkom gradnjom (dimenzija oko 190 x 70 m), uokolo bedema kasnoantičkog utvrđenja uočili smo ostatke suhozidnog prapovijesnog bedema širine mjestimično 2-3 metra koji zatvara čitavu Gradinu u površini od oko 2,5 ha. Na sjevernoj strani kasnoantički je zid legao na ostatke prapovijesnog bedema kojeg prati u cijeloj svojoj dužini, dok se na ostalim obroncima prapovijesni bedem spušta i okružuje perimetre kasnoantičke gradnje. Na južnoj strani bedem je slabije sačuvan i na pojedinim se potezima ne može pratiti. Na toj južnoj strani, na prostoru između kasnoantičkog zida i prapovijesnog bedema, nalazi se terasa naselja s ostacima kamenih temelja vjerojatnih nastambi. Osim tragova prapovijesne arhitekture, na prostoru unutar i izvan obaju

---

⁷⁹ Ž. TOMIČIĆ, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. 23, Zagreb, 1990., str. 146–147.

⁸⁰ Š. BATOVIĆ, nav. dj., 1977., str. 857; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 220–221; ISTI, nav. dj., 1992., str. 116–117; R. JURIĆ, nav. dj., 2001., str. 159; ISTI, nav. dj., 2002., str. 90–93; ISTI, nav. dj., 1995., str. 245.

⁸¹ Ž. TOMIČIĆ, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. 23, Zagreb, 1990., str. 139–152.

⁸² Ž. TOMIČIĆ, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, *Prilozi Instituta za povijesne znanosti*, 5/6, Zagreb, 1988.–1989., str. 29–53; ISTI, nav. dj., 1990., str. 141–142, cit. “Terenska autopsija pokazala je da u jadranskoj regiji realno valja računati s jasno prepoznatljivim horizontom kasnoantičkog vojnog graditeljstva kojeg predstavljaju primjeri kasta na položajima Gradina iznad Modrič Drage, Sv. Trojice kod Starigrada Paklenice, zatim Gradina kod Donje Prizne i na sjevernoj obali otoka Paga u Svetojanju. Spomenute utvrde valja na temelju njihove srodnosti s nizom poznatih lokaliteta pripisati ranobizantskoj prisutnosti na Jadranu, poglavito u vezi s rekonkvistom bizantskog cara Justinijana I. (527.–565.), odnosno tijekom gotsko-bizantskog ratovanja duž istočnojadranskog priobalja“.

bedema pronašli smo ulomke željeznodobne i antičke keramike koji nam svjedoče o kontinuitetu života. Krajem brončanog i početkom željeznog doba naselje je najvjerojatnije imalo strateško-obrambenu funkciju kontrole plovidbe Velebitskim kanalom i štitilo morski prilaz prema naselju na Velikoj gradini, koje se prema površinskim nalazima može datirati u isto razdoblje, a prostiralo se na padinama uzvišenja sjeverozapadno od Gradine. Ovaj je lokalitet kroz predrimsko i antičko doba najvjerojatnije služio kao jugoistočna predstraža morskome i kopnenom prolazu prema Argiruntu, a istu je funkciju zadržao u kasnoj antici, možda čak i kroz rani srednji vijek.⁸³ Lokalitet nismo detaljno rekognoscirali jer su na njemu u Domovinskom ratu bili vojni položaji, pa postoji opravdana opasnost od mina.⁸⁴ Arheološkim istraživanjima mogao bi se točnije ustanoviti slijed kulturnih slojeva i zasigurno odrediti kontinuitet življenja na ovom zanimljivom nalazištu (sl. 15).

Gradina Kneževići malo je uzvišenje koje se uzdiže sa zapadne strane kraškog polja Malo Libinje na nadmorskoj visini od 833 m (karta 1/15).⁸⁵ S južne strane, u podnožju ove glavice nalaze se stanovi Kneževića, koji su tu nekad bili naseljeni tijekom čitave godine i koji ovaj položaj od davnina zovu Gradina (sl. 16).⁸⁶ Na vrhu Gradine nalazi se mali plato iz kojeg sa sjeveroistočne strane strši kamen živac. Na sjeveroistočnom i sjeverozapadnom obronku brijega, koji su niži i postupno prelaze u zaravan, uočili smo dosta istrošene željeznodobne keramike. Na tom dijelu vide se ostatci suhozidnog bedema građenog od većih kamenih blokova, koji je štitio naselje sa sjeverne strane. Ulomke prapovijesne keramike pronašli smo i sa zapadne strane, gdje se danas nalaze kuće Kneževića.⁸⁷ Zaštitna arheološka istraživanja provedena na istočnoj strani zaseoka Kneževići na položaju Solilo ukazala su na postojanje prapovijesne nekropole na ravnom, u koju su se ukapali stanovnici Gradine poviše Kneževića.⁸⁸ Pronađeni grobovi svjedoče nam da je naselje na Gradini moglo funkcionirati tijekom cijele godine, za što je imalo sve prirodne predispozicije. Prostor Velikog i Malog Libinja i Dušica pod Sv. brdom obiluje livadama i pašnjacima za ispašu velikog broja stoke, a tu još i danas

---

⁸³ Ivo GOLDSTEIN, Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I., *Latina et Graeca*, Zagreb, 1992., str. 184–189. Uz pomorski put obalama Jadrana od VI. do X. st. (tzv. "Bizantska magistrala"), bio je stvoren čitav niz naseobina novog tipa, specifičan po svojoj strateško-obrambenoj funkciji. Po Goldsteinu, funkcija i namjena bizantskih posjeda koji postoje u VI. st. ne mijenja se u stoljećima nakon, pa «magistrala» u osnovnim crtama funkcionira i u X. st. Dakle, ne sumnja u postojanje bizantske vlasti nad tim posjedima (gradovi, utvrde) duž istočnojadranske obale i u doba kada o njima nema vijesti (VII. i VIII. stoljeće).

⁸⁴ Lokalitet smo rekognoscirali samo unutar perimetara prapovijesnog bedema, kuda se i danas kreću stanovnici zaseoka Modriča, dok niže obronke prema cesti iz sigurnosnih razloga nismo obišli.

⁸⁵ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 7–10.

⁸⁶ Prema pričanju mještanke Marije Knežević koju smo zatekli u selu, Kneževići su do nedavno živjeli ovdje tijekom čitave godine. Danas je zaselak napušten, a ova zadnja obitelj Kneževića dolazi na svoju starinu u ljetnim mjesecima sa stadima ovaca koje napasaju na području Sv. brda-Dušice.

⁸⁷ Detaljnije pregledavanje ovog lokaliteta nisu nam dopustile vremenske prilike.

⁸⁸ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 7–10; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 101; ISTI, nav. dj., 1995., str. 219–221.

nalazimo zapuštene sezonske stanove s vrtovima gdje su se uzgajale žitarice.⁸⁹ Blizu su bili i važni izvori vode, kao što su izvor Pećica, Ivanjska lokva, rječica Orljača i Mala Paklenica, a u prapovijesno ih je doba moglo biti više. Kroz Libinje prolazi prapovijesni stočarski i trgovački put koji povezuje naselja u priobalnom dijelu s visokogorskim sezonskim stanovima i pašnjacima te putovima za prekovelebitski dio. Ovo gradinsko naselje, kao i naselje na Velikom Rujnu, imalo je sve uvjete za život u planinskom dijelu Velebita, pa se nameće logična pretpostavka da su ova dva naselja bila neka vrsta stočarskih i trgovačkih središta duboko u planini, koja su funkcionirala tijekom čitave godine.

Dokaze liburnske prisutnosti na primorskom obronku Velebita, osim na gradinskim naseljima, nalazimo i na njihovim nekropolama. Tijekom željeznog doba Liburni su svoje pokojnike pokapali na dva načina.⁹⁰ U zajedničkim nekropolama na ravnom (pokraj ili podno naselja) pokojnici su polagani obično na bok, u zgrčenom položaju. Grobovi su građeni od okomitih neobrađenih kamenih ploča u obliku škrinje ili su bili u običnoj zemlji. Drugi način je inhumacija pod kamenim gomilama (tumuli), također u kamenim škrinjama. Zasad nisu poznati razlozi dvostrukog načina sahranjivanja u Liburna. Na starigradskom području dosad je dokumentirana jedna nekropola na ravnom i deseci kamenih gomila.

Na istočnoj strani zaseoka Kneževići, na položaju Solilo, pronađena je liburnska nekropola na ravnom u koju su se ukapali stanovnici Gradine poviše Kneževića (karta 1). Nekropola je djelomično uništena pri podizanju recentnih zidova, a i zbog postojanja puta koji je vodio preko grobova. Zaštitnim istraživanjem 1978. godine otvorena su dva najugroženija groba.⁹¹ Grobovi su bili građeni od okomito položenih kamenih ploča, a pokojnici položeni na bok u zgrčenom položaju. Nalazi u njima (brončana ukosnica i vezica) datiraju nekropolu u razdoblje od početka VI. do II.–I. stoljeća prije Krista. Veličinu nekropole nemoguće je utvrditi bez sustavnijih arheoloških istraživanja, ali je sasvim sigurno da se radi o najstarijim poznatim grobovima na starigradskom području.⁹²

---

⁸⁹ Usred polja M. Libinja danas se nalaze ostatci crkava Sv. Ivana i na zapadnom dijelu Sv. Marije. Crkve se ne mogu točno datirati, pretpostavlja se međutim da je Sv. Ivan pripadao ličkim, a Sv. Marija primorskim stočarima, koji su ovdje imali pravo na ispašu. Uz istočni zid crkve sv. Ivana nalazi se veća kamena gomila koja nije istraživana pa joj se ne može odrediti vremenska pripadnost. S južne i istočne strane crkve uočava se 5 manjih kamenih gomila kojima se također ne može sa sigurnošću odrediti namjena i vremenska pripadnost. Nedaleko od crkve danas se nalaze drvene ograde u kojima se za ljetnih mjeseci drže konji.

⁹⁰ Š. BATOVIĆ, Liburnska grupa, *Prapovijest jugoslavenskih zemalja*, 5, str. 355–358; ISTI, Problemi kulture željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, 12, Zadar, 1976., str. 96–99.

⁹¹ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 7–10; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 101–102; ISTI, nav. dj., 1995., str. 219.

⁹² Osim grobova na Malom Libinju, na planinskom je dijelu Velebita poznata još jedna nekropola na ravnom. Na Klačnici iznad Jablanca, u grobnim škrinjama pronađeno je dosta primjeraka liburnskog brončanog nakita 1. i 2. faze liburnske kulture (9. i 8. st. prije Krista). Ova nekropola ne ulazi u teritorijalni opseg područja kojim se bavi ovaj rad, ali važno ju je naznačiti jer je jedna od rijetkih istraživanih liburnskih nekropola iz željeznog doba na primorskom dijelu Velebita. Istraživanja su vršena krajem 19. st., vidi: Šime

Grobovi pod kamenim gomilama (tumuli) drugi su način sahranjivanja koji nalazimo kod Liburna. Dosad uočene kamene gomile nalaze se uz mirila Redine kod Ljubotića, zapadno od crkve sv. Ante (Ljubotić-Krušćica), dvije gomile na Sinokosu iznad Ljubotića, gomile na Malom Libinju uz crkvu sv. Ivana i sv. Marije te još jedna na položaju Pirovac. Većinom su bile devastirane i bez karakterističnih nalaza pa se za neke ne može sa sigurnošću odrediti je li njihova funkcija bila grobna ili su nastale nabacivanjem materijala pri krčenju terena.⁹³

Rekognoscirajući područje zaseoka Modriča uz koji je 2005. probijen djelomično asfaltiran put do zaseoka Podglavica podno kuka Kitnasta glavica, uočili smo znakovit toponim Gromila. Taj se položaj sastoji od dviju malih glavica koje na 141 m nadmorske visine nadvisuju uvalu Modrič i lokalitete Veliku gradinu i Gradinu sa zapadne strane uvale (karta 1). Obilaskom područja uočili smo 15 kamenih gomila, koje su međusobno udaljene dvadesetak metara. Većina kamenih gomila djelomično je devastirana jer su tijekom Domovinskog rata korištene kao vojni položaji. Neke kamene gomile su probijene po sredini i ponovno zatrpane, tj. najvjerojatnije su opljačkane. Deset kamenih gomila oko vrha glavice odvojeno je od ostatka suhozidom, sačuvanim u temeljima, koji s istočne i sjeveroistočne strane zaokružuje glavicu. Ostalih se pet kamenih gomila nalazi izvan suhozida i nisu devastirane. Po svemu sudeći, ova skupina kamenih humaka-tumula na relativno malom prostoru mogla bi označavati mjesto gdje su se u prapovijesno doba pokapali stanovnici Velike gradine ili Gradine iznad uvale Modrič (sl. 17).

Na lijevoj strani ulaza u kanjon Male Paklenice postoji kameni zaravnjeni plato na 100 metara nadmorske visine, koji nadvisuje Zekića gradinu. Na tom platou nalazi se skupina od 8 kamenih tumula (karta 1). Tri su tumula na vrhu nedavno devastirana. U jednom od njih (promjera 6,5 metara) vide se ostatci kamene škrinje dimenzija 80 x 50 cm (sl. 19). Ostala su dva tumula na vrhu također nestručno iskopana i potom zatrpana, ali se u sredini vide ostatci kamenih uzglavnica grobova. I južnije od Zekića gradine uočili smo tri grobna humka od kojih je jedan također prekopan. U sredini tumula (promjer 9 m) vide se ostatci arhitekture groba dimenzija 115 x 70 cm (sl. 19).⁹⁴ Tijekom željeznog doba ovaj je položaj najvjerojatnije služio kao mjesto za ukop stanovnika obližnjih Zekića gradine ili Mitrove gradine.

LJUBIĆ, Jablanac, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 11, Zagreb, 1889., str. 105; Josip BRUNŠMID, Groblje bronsanoga doba na Klačenci kod Jablanca (Kotar Senj), *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. 5, Zagreb, 1901., str. 53–59; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 101–102; ISTI, nav. dj., 1995., str. 218–219.

⁹³ Rekognosciranjem ovog područja u razdoblju 1978.–1981. g. stručne ekskurzije Senjskog muzeja ubicirale su navedene tumule, od kojih su neke i istražili, vidi A. GLAVIČIĆ, Nalazi kamenih gomila na Velebitu (I. dio), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 33–41.

⁹⁴ Rekognosciranje ovog područja proveli smo u rujnu 2005. godine. Osim 4 opisana devastirana tumula, na nižim obroncima brijega, uočili smo još 4 netaknuta kamena humka.

Kamene gomile na predjelu Stapa uočili smo pri rekognosciranju tog područja južnog Velebita od 2002. do 2004. godine. Travnati dolac Stap nalazi se na 960 m nadmorske visine i sa svih je strana okružen vapnenačkim kukovima (Čučavac, Runjava glava itd.) koji ga štite od bure (karta 1).⁹⁵ Na njegovu sjevernom dijelu iz uske spilje tijekom cijele godine izvire pitka voda, koja dio godine kroz dolac teče kao potočić. Na južnom dijelu dolca vide se ostatci kamenih kuća ljetnih stanova koji su pripadali stočarima iz primorja, a iste takve ostatke nalazimo na dvadesetak minuta hoda od Stapa, u dolcu Sjauševac. Na istom se južnom dijelu dolca nalazi 8 manjih kamenih gomila, a jedna je devastirana nestručnim istraživanjem (sl. 18). U profilu devastirane gomile pronašli smo nekoliko ulomaka grube keramike koju nije bilo moguće preciznije datirati.

Namjenu i kronološku pripadnost ovih kamenih gomila nemoguće je odrediti bez stručno provedenih arheoloških istraživanja. Njihova pripadnost prapovijesnom razdoblju sugerirala bi postojanje još jednog sezonskog naselja liburnskih stočara iz primorja na planinskom dijelu Velebita, negdje u okolici Stapa. Položaj na višoj nadmorskoj visini zaštićen kukovima, stalni izvor pitke vode, komunikacija koja ide iz primorja (Kruščica, Ljubotići, Bristovac) preko Stapa na Veliko i Malo Rujno, glavne su značajke ovog stočarski orijentiranog područja. Detaljnije rekognosciranje ovog područja možda bi potvrdilo ovo razmišljanje.

Stočarskim načinom života stanovnici Velebita utrljali su putove preko planine još u ranijim prapovijesnim razdobljima. Intenziviranjem trgovine s ličkim zaleđem tijekom brončanog i željeznog doba ti putovi postaju žila kucavica cijelog velebitskog područja. Uz njih se na povišenim položajima radi obrane i bolje kontrole razvijaju gradinska naselja, koja na taj način postaju vrlo dobro povezana sa svojom okolicom pa se neka od njih razvijaju kao središta za razmjenu dobara. Najpogodniji planinski prijelazi na Velebitu bili su preko Malog Halana u smjeru Obrovac – Sv. Rok (Gračac), zatim Baških Oštarija kod Karlobaga i preko Vratnika kod Senja, a to su ostali i kroz antičko doba (kada se tim prijevojima grade kolni putovi) sve do danas.⁹⁶ Za stanovnike starigradskog područja ovi prijevoji donedavno nisu puno značili jer su bili udaljeni od njihovih naselja. Uzdužna obalna prometnica nije postojala, a promet i trgovina odvijali su se morem.⁹⁷

Plovidbeni pravci od lokalnog značaja išli su Velebitskim kanalom prema Novigradskom i Karinskom moru, jednim dijelom prema Ninu i Zadru (najvažnijoj točki na plovnim pravcima između istočne i zapadne obale Jadrana) te obližnjim otocima Pagu, Rabu i dr., a svakako su sjeverozapadnom linijom povezivali priobalna podvelebitska

---

⁹⁵ Željko POLJAK, *Planine Hrvatske – Planinarsko-turistički vodič*, Zagreb, 1986., str. 421–423.

⁹⁶ Dane PEJNOVIĆ – Branko VUJASINOVIĆ, *Prometna valorizacija Velebita – Povijesno-geografski prikaz, Geografski horizont*, 1, Zagreb, 1998., str. 29; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 18–26; A. FABER, nav. dj., 1995., str. 256–257; ISTA, nav. dj., 2000., str. 16–17; B. NEDVED, *Srednje i južno velebitsko podgorje u rimsko doba, Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 226.

⁹⁷ Podvelebitsko priobalno područje povezano je tek 1939. g. godine izgradnjom makadamske ceste koja je povezivala Karlobag s Obrovcom. Vidi: D. PEJNOVIĆ – B. VUJASINOVIĆ, nav. dj., 1998., str. 29–33.

naselja.⁹⁸ Intenziviranjem pomorske trgovine između podvelebitskih naselja i otoka te kopnene s Likom i Ravnim kotarima, dolazi do jačanja priobalnih naselja koja su se razvila uz početke kopnenih trgovačkih putova i imala prirodno zaštićene luke.⁹⁹

Najstariji kopneni popriječni put koji je povezivao primorski s ličkim dijelom Velebita išao je trasom iz današnjih mjesta Tribnja i Milovca prema Velikom Vagancu do Velikog i Malog Rujna, a odatle jednim odvojkom za prijevaj Buljmu, Struge i Medak, a drugim preko Ribičkih vrata na Počitelj u Lici. Uz ovaj put postojala je još jedna trasa koja je povezivala prostor današnje Mandaline i Šibuljine s Bristovcem i Ljubotićem prema Bilom Sinokosu, odakle je put na jednu stranu išao prema Malom i Velikom Rujnu, a na drugu preko Jelovačkih vrata na pašnjake oko Visočice i dalje prema Lici (karta 1). Ove popriječne staze međusobno povezuju prapovijesne gradinske i spiljske lokalitete (Gradina Lisarica, Gradina Sv. Trojica, Gradina Kojići Milovac, Vaganačka pećina, pripećak Obljak, Reljina pećina, gradinska naselja na Velikom i Malom Rujnu) s planinskim stanovima i pašnjacima (Zavrata, Stap, Veliko i Malo Rujno, Jelovac, Oglavinovac, Struge, Štirovac, Bunovac, Marasovac itd.) te naseljima na prostoru Like (gradinski lokaliteti oko Čitluka, Počitelja, Metka, Raduča, Lovinca, Sv. Roka).¹⁰⁰ Ovi su se putovi koristili i kroz rimsko doba pa sve do danas.

Jedan od najvažnijih stočarskih i trgovačkih prijelaza polazio je iz kanjona Velike Paklenice, jednim odvojkom na prijevaj Buljma, a drugim na prostor Velikog i Malog

---

⁹⁸ Z. BRUSIĆ, Problem plovidbe Jadranom u prehistoriji i antici, *Pomorski zbornik*, 8, Zadar, 1970., str. 551–559. Podmorski nalazi nam govore da je kroz željezno i antičko doba plovidbeni put išao istim punktovima. Jedna od saobraćajnica vodila je između Paga i kopna uz Velebitski kanal, kroz prolaz Maslenica u Novigradsko more gdje se put račva: na jednu stranu rijekom Zrmanjom dok je plovidba moguća, pa kopnom uz njezin tok za Knin, zatim kroz klanac Strmicu na Unu, a na drugu stranu preko Bukovice i Bribira na donji tok Krke; Mario JURIŠIĆ, Arheološka istraživanja na Krku, Rabu, Pagu i otocima Hrvatskog primorja, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 13, 1989., str. 103–110. Najznačajniji plovidbeni put sjevernog Jadrana išao je od Tarsatike prema Kvarneru. S obzirom na broj podmorskih lokaliteta, plovidbeni pravac od Senije prema Kvarneriću bio je važan za podvelebitsko područje i ličko zaleđe. Put koji je išao Velebitskim kanalom bio je periferan (nepovoljni vjetrovi – bura), jer se glavnina pomorskog prometa između Dalmacije i Istre odvijao vanjskom stranom otoka Cresa i Lošinja.

⁹⁹ Smiljan GLUŠČEVIĆ, Podmorska topografije velebitskog podgorja u antici, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 237–242.

¹⁰⁰ M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 220–221. Od bitnijih prapovijesnih nalazišta koja su se nalazila na trasama putova iz velebitskog priobalja možemo nabrojiti: Cerovačka pećina donja i Velika Popina (u okolici Gračaca), Sv. Rok, Piplica donja (Lovinac), Metkova glavica (Medak); ISTI, nav. dj., 1992., str. 115–117; A. FABER, Život na velebitskoj visoravni u pretpovijesno doba, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000., str. 24–25. Prilikom istraživanja na lokalitetu Gradina na Velikom Rujnu pronađena je kasnobrončanodobna keramika koja se prema analogijama može povezati s keramičkim materijalom iz Vaganačke pećine i materijalom pronađenim na gradini Zir u Lici; ISTA, Ekonomsko značenje putova oko Paklenice u prapovijesti, antici i srednjem vijeku, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 256–257; B. ČEČUK i R. DRECHSLER-BIŽIĆ, Pregled arheoloških istraživanja u spiljama na području SR Hrvatske, *Deveti jugoslavenski speleološki kongres*, Karlovac, 1984., str. 192–194. Sondiranjima provedenim u Šarića pećini kod Lovinca i Cerovačkoj donjoj pećini na padini Crnopca kod Gračaca pronađeni su predmeti kasnobrončanodobne materijalne kulture.

Rujna koja su bila sjecišta poprječnih putova iz Primorja, i trećim odvojkom preko Malog i Velikog Močila, uz Malovan, Vaganski vrh, Sveto brdo i dalje na jug prema Tulovim gredama i prijevoju Mali Halan. Na taj su način bili uzduž i poprijeko povezani sezonski pastirski stanovi i pašnjaci na području od Velikog i Malog Rujna, Struga, Močila, Bunovca, Sv. brda, Dušica, Velikog i Malog Libinja prema Tulovim gredama.¹⁰¹ Početak tog važnog trgovačkog i stočarskog puta nadzirale su Gradina Marasovići i Gradina Paklarić, koje su strateški razmještene na obje strane ulaza u kanjon Velike Paklenice radi kontrole kopnenog i pomorskog prometa (karta 1).¹⁰² Ovim putom kolao je najintenzivniji promet jer su ga osim stočara iz podvelebitskog primorja i Like koristili stočari i trgovci s obližnjih otoka i Ravnih kotara.

Iz kanjona Male Paklenice također počinje jedan vrlo stari trgovački put koji na jednu stranu vodi do Velikog Močila, gdje se spaja s putom koji vodi iz kanjona Velike Paklenice, a na drugu stranu povezuje se s putom koji kreće iz današnjeg Modriča prema Malom i Velikom Libinju i nastavlja već spomenutim uzdužnim putom prema prijevoju Mali Halan kojim je u antičko doba išao kolni put (karta 1).¹⁰³ Uz početak ovog puta u prapovijesno doba razvila su se gradinska naselja: Mitrova gradina, Zekića gradina i Gradina poviše Jusupa, koje su imale funkciju nadzora početka puta iz kanjona Male Paklenice. Velika gradina i Gradina Modrič, nadzirale su put prema Gradini na Malom Libinju i visokogorskim pašnjacima oko Sv. brda, Štirovca, Gornje i Donje Bukve itd.

Prema ovome vidimo da je na području južnog Velebita postojalo desetak poprečnih stočarskih putova, a preko planinskog nadgorja uzdužni je put povezivao većinu velebitskih vrhova i pašnjaka u dužini od 150 km. Na njima su kroz prapovijesno i antičko razdoblje pa sve donedavno u ljetnoj sezoni boravili primorski i dalmatinski stočari zajedno s ličkim. O tome nam svjedoče i pronalasci terminacijskih natpisa sa sjevernog Velebita, koji su dokaz da su Rimljani posredovali u sporovima između primorskih i ličkih stočara oko granica pašnjaka i prava korištenja izvora vode.¹⁰⁴ Takvi

---

¹⁰¹ M. MARKOVIĆ, nav. dj., 2003., str. 103, 119–129; T. VINŠČAK, Kuda idu "Hrvatski nomadi", *Studia ethnologica*, 1, Zagreb, 1989., str. 85–98; A. FABER, nav. dj., 1995., str. 256–59; ISTA, nav., dj., 2000., str. 16–19; A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 7–19; Ž. POLJAK, nav. dj., 1986., str. 419–448.

¹⁰² M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1995., str. 220–221; ISTI, nav. dj., 1992., str. 115–117; R. JURIC, nav. dj., 2001., str. 159; ISTI, nav. dj., 2002., str. 90–93.

¹⁰³ Trasu rimske ceste koja je išla od Maslenice preko Malog Halana i Sv. Roka prema Lici ubicirali su M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 19–22; Ante PELIVAN, Velebit, *Ekološki glasnik*, Donja Lomnica, 1999., str. 157–160. Cesta preko Malog Halana izgrađena je 1832. g. Pri otvaranju je bila upriličena velika svečanost, što je bio još jedan znak njezine važnosti. Otkada je napravljena cesta preko prijevoja Prezid 1969., ta je cesta izgubila svaku gospodarsku i prometnu važnost. Danas služi posjetiteljima toga dijela Velebita, posebice Tulovih greda.

¹⁰⁴ Boris ILAKOVAC, Pisani kamen, *Živa antika*, sv. 1-2, Skopje, 1978., str. 373–376. Natpisom pronađenim na Begovači na Velebitu (u narodu poznatijem kao Pisani kamen) utvrđene su međuplemenske granice između Ortoplina (stanovnici Ortole – današnje Stinice) i Parentina (stanovnici Parentina – današnjeg Bakovca u Lici) te utvrđena prava korištenja parentinskog izvora od strane Ortoplina; CIL 3, 15053; Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Novi Dolabelin "terminacijski" natpis iz okolice Jablanca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u*

rimski međaši još nisu pronađeni na prostoru južnog Velebita, međutim to ne znači da ih nije bilo. Najvjerojatnije su se slični sukobi događali i na ovom dijelu južnog Velebita koji je osobito pašnjacima i vodom bogat prostor, ali o tome nam zasad svjedoče jedino primjeri i iz novije povijesti.¹⁰⁵

S obzirom na to da je transhumantno stočarstvo bilo glavna djelatnost ovog kraja i u prapovijesno doba, planina Velebit je ispresijecana putovima koji su povezivali ovaj krški primorski kraj s nizinskim ličkim dijelom. Na taj način dolazi do razmjene dobara i kulturnih utjecaja između liburnskog primorja i japodskog zaleđa koje se prostiralo cijelom Likom, a obuhvaćalo je pašnjake ličkog i primorskog dijela Velebita.¹⁰⁶ Uglavnom su se razmjenjivali prehrambeni proizvodi, stoka, drvo i predmeti materijalne kulture: keramika, nakit, oružje, oruđe, drveni i jantarni predmeti.¹⁰⁷

Gospodarski razvoj ovog područja temeljio se na trgovini drvom, koja je išla pomorskim putem, te na izvozu soli u velebitsko zaleđe kopnenim putem.¹⁰⁸ Sol je osim

---

Zagreb, ser. 3, sv. 3, Zagreb, 1968., str. 63. Rimski kameni međaš pronađen na Panosu na sjevernom Velebitu, spominje utvrđivanje granica između pašnjaka koji su pripadali gore spomenutim Ortoplinima i susjednim Bekosima.

¹⁰⁵ M. MARKOVIĆ, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, *Zbornik za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 51, Zagreb, 1989., str. 14; ISTI, nav. dj., 2003., str. 109–124. Zbog stalnih sukoba radi prava na korištenje pašnjaka i izvora vode između ličkih i dalmatinskih stočara u 18. st., krajiška vojna uprava iz Karlovca i Gospića s jedne strane, i mletačko zapovjedništvo u Zadru s druge, ugovorima u više navrata pokušavaju regulirati zajedničke interese i stočarska prava na južnom Velebitu. Lička su sela 1775. g. usvojila Radučki zapisnik, a dalmatinski stočari 1776. godine Novigradski ugovor, koji nisu posve riješili problem. U prvoj polovini 19. stoljeća, nakon katastarskog mapiranja zemljišta, napravljen je novi ugovor o pravima ličkih i dalmatinskih stočara na južnom Velebitu, koji je donesen sporazumom 1887. godine, a u povijesti je poznat kao Gospički ugovor.

¹⁰⁶ Pripadnost podvelebitskih željeznodobnih naselja liburnskoj ili japodskoj kulturnoj grupi te položaj rijeke Telavija odnosno Tedanija (koju navode Strabon i Plinije kao granicu liburnskog i japodskog etnika), u našoj su literaturi predmet spora koji do danas nije riješen. S obzirom na to da je planina Velebit tijekom cijelog željeznog doba bila poprište međusobnih utjecaja i suživota liburnskih i japodskih stočara i trgovaca, postoji velika vjerojatnost da je dio podvelebitskog priobalja u nekom vremenskom periodu bilo pod japodskom dominacijom. Međutim, dok ovakva pretpostavka ne naiđe na sigurniju potvrdu, priključujemo se mišljenju koje podvelebitsko primorje svrstava pod liburnsku kulturnu domenu.

¹⁰⁷ Š. BATOVIĆ, Liburnska grupa, *Prapovijest jugoslavenskih zemalja*, 5, Sarajevo, 1987., str. 385, 368. Jačanjem trgovine kroz željezno doba u japodskoj materijalnoj kulturi nalazimo cijeli niz predmeta preuzetih od Liburna ili njihovim posredstvom, kao što su: lučne i fibule s jantarom, dvodijelne, zmijolike, pracertosa, certosoidne, ranolatenoidne, pločaste i dr. fibule, pojedini privjesci, apulski i helenistički proizvodi, novci i dr., dok kod Liburna od utjecaja japodske materijalne kulture nalazimo privjeske u obliku konjskog lika ili stilizirane čovjekolike privjeske.

¹⁰⁸ Sol se u antičko doba, izgradnjom prometnica koje su povezivale rimske teritorije, iz primorskih krajeva izvozila sve do panonskih i podunavskih provincija. Bila je vrlo značajna za život, a zbog nedostupnosti u krajevima bez mora ili prirodnih ležišta kamene soli vrlo tražena, pa su se naselja na mjestu proizvodnje i uz trgovačke putove okoristila trgovinom i prerasla u značajnije centre.

za ljudsku i stočnu prehranu bila vrlo značajan konzervans za stočne viškovce.¹⁰⁹ Obično se proizvodila u priobalnim područjima u plitkim uvalama koje su bile najpogodnije za gradnju solana, a najviše ih je bilo na otocima Pagu i Rabu, te na području oko Nina i Ljupča koje je karakteristično po plitkim pješćanim uvalama.¹¹⁰ Trgovinom s unutrašnjosti jedan se dio proizvedene soli prebacivao kopnenim prometnicama, dok se drugi dio prebacivao morskim putem do podvelebitskih luka (od kojih neke, kao npr. *Senia*, u antičko doba postaju carske carinske postaje za kontrolu trgovine),¹¹¹ a odatle stazama preko Velebita u Liku i dalje u unutrašnjost.

Stanovnici podvelebitskih naselja mogli su za svoje potrebe ili eventualno za potrebe manjeg izvoza, proizvoditi sol u rijetkim plitkim uvalama, škrapama nedaleko od naselja ili iskopanim bazenima, jer im strma krševita obala nije omogućavala izgradnju solana. Okolica Argirunta, osim nepovoljnog položaja za proizvodnju veće količine soli, nema ni ostale prirodne predispozicije, jer planina Velebit obiluje podzemnim vodenim tokovima koji kolaju krškim podzemljem i ulijevaju se u more pa na taj način smanjuju salinitet priobalnog dijela mora. Višak je soli najvjerojatnije nabavljan trgovinom s otocima i priobalnim naseljima koja su proizvodila sol, a zatim usmjeravan prema Lici, gdje je bila posebno tražena. Zauzvrat se trgovalo stokom i posebno drvom i drvnom smolom za premazivanje brodova, kojim su ti krajevi oskudijevali, a bila im je gospodarski neophodna sirovina. Antički Argirunt (kao i ranija željeznodobna naselja) svoj je prosperitet moguće dugovao upravo trgovini drvom i drvnim preradevinama, kojim je obilovao kraj oko kanjona Velike i Male Paklenice, tj. prostor današnjeg Nacionalnog parka "Paklenica". O tome nam svjedoči i sam naziv Paklenica, koji dolazi od riječi paklina – smola. Ta vrsta smole dobivala se zareživanjem crnog bora, a služila je za premazivanje drvenih brodova i brodice.¹¹² Iako je primorski dio Velebita krševit i gol, područje uz rijeke Veliku i Malu Paklenicu, potok Brezimenjaču i Suhu dragu obiluje dolinama i uzvisinama prekrivenim šumom bukve, crnog bora (koji je karakterističan za ovo podneblje), nešto manje graba, hrasta, jasena i ostalih vrsta drveta. Stoljetna debla bukve i bora najpogodniji su materijal za izradu svih vrsta drvenih predmeta (brodova i dijelova broda, kola, namještaja itd.), pa su bila vrlo tražena, pogotovo u krajevima koji nisu imali prirodne šume (primorski gradovi, Bukovica, Ravni kotari, otoci, pa i italska obala). Prostor oko kanjona Velike i Male Paklenice imao je

---

¹⁰⁹ M. MARKOVIĆ, *Stočarska kretanja na Dinarskim planinama*, Zagreb, 2003., str. 140. U svom razmatranju o stočarskim kretanjima na južnom Velebitu donosi podatak da je za pet ovaca po sezoni trebalo ponijeti 1 kg soli, dakle za povećanje stada od 5000 ovaca, čak 1 tonu soli.

¹¹⁰ M. ZANINOVIĆ, Sol u antici naše obale, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996., str. 398–399; A. PIASEVOLI, Zadarske solane – Fragmenti iz ekonomskog života Zadra od XIII–XVIII st., *Zadar – Zbornik Matice Hrvatske*, Zagreb, 1964., str. 38; S. PIPLOVIĆ, Prilog poznavanju dalmatinskih solana u XIX. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 45, Zadar, 2003., str. 311–319.

¹¹¹ M. ZANINOVIĆ, Naselje i teritorij u antici Hrvatskog primorja, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 13, Zagreb, 1988., str. 11–12.

¹¹² Osim toga, od crnog se bora dobivala i luč koja se koristila za rasvjetu.

idealne uvjete za bavljenje drvnom industrijom, jer bi se debla posječena na višim predjelima splavljenjem, odnosno spuštanjem niz rječicu Paklenicu dopremala do nizinskog dijela, odakle su se vrlo lako prebacivala do brodova usidrenih u pogodnim lukama. O ovakvom načinu života i ekonomije sve donedavno svjedoče nam sukobi između lokalnog stanovništva i vlasti (one u Zadru ili u Beču) u 19. stoljeću, oko iskorištavanja pakleničkih šuma.¹¹³ Stanovnici Starigrada i Selina polagali su pravo na najveći dio pakleničkih šuma i borili se protiv onih koji su pravo na sječu stjecali putem zakupa.¹¹⁴ Iako se pakleničke šume zbog povoljnih klimatskih i ekoloških uvjeta u vrlo kratkom roku obnavljaju, ipak su danas sačuvane u puno manjem obimu, a nekad su zasigurno bile puno gušće i šire rasprostranjene.

Prema rezultatima arheoloških istraživanja, kao i ubikacijom liburnskih i japodskih gradinskih naselja, danas se otprilike mogu rekonstruirati stočarska kretanja ovog područja u prapovijesno i antičko doba, upravo zato što se ona nisu puno mijenjale do prije dvadesetak godina.¹¹⁵ Nakon što ovaj prostor ulazi u sastav rimske države, nastavlja se isti transhumantni način života podvelebitskog stanovništva, a s razvojem pomorstva raste trgovačka važnost pojedinih priobalnih naselja, koja se razvijaju u urbana središta s gradskim statusom.

Nastanak Argirunta u antičko doba uvelike je uvjetovan procesom poleogeneze, tj. procesom formiranja naselja od njegova nastanka kao gradine tijekom brončanog i željeznog doba do stjecanja urbanih karakteristika, čiji su nositelji autohtoni žitelji.¹¹⁶ Na prijelazu iz brončanog u željezno doba kulturnu zajednicu Liburna karakterizira život na gradinskim naseljima koja nastaju na povišenim položajima prvenstveno radi bolje obrane. Dakle, u najranijem razdoblju gradina je služila kao sklonište (*refugium*) manje grupe ljudi povezanih krvnim srodstvom i ne može se još smatrati stalnim naseljem. Na promatranom prostoru postojanje takvih prvobitnih manjih naseobinskih formacija možemo pretpostaviti na današnjim položajima: Starigrad-centar, Sv. Trojica, Veliko Rujno, Gradina Kneževići, Zekića gradina, Mitrova gradina, Velika gradina i Gradina Modrič. U ovu skupinu mogli bi se ubrojiti čak i neki prije opisani spiljski lokaliteti (npr.

---

¹¹³ Šime PERIČIĆ, Prilog upoznavanju šuma Paklenice u 19. stoljeću, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 95-98; Državni arhiv u Zadru, *Spisi generalnog providura, Zorzi Grimani (1732.–1735.)*, knj. VI, Dispacci, 1., str. 73.

¹¹⁴ A. PELIVAN, *Velebit*, Donja Lomnica, 1999., str. 126, cit. “Kada je godine 1827. Austrijska dvorska komora, kao vlasnik pakleničkih šuma, dala šume u zakup Tomassiju, poduzetniku iz Italije, za pakleničku šumu započeli su teški dani. Za samo tri godine zakupa, dao je posjeći velike šumske površine, za građu i ogrjeve, većinom bukovinu.”; Austrijskim vlastima dragocjena je bila eksploatacija velebitskih šuma, što se vidi i iz Gospićkog ugovora 1887. godine u kojem se stočarima najstrože zabranjuje sječa šume. Svi pastiri u Lici i Velebitu mogli su nositi samo sjekirice (nikako sjekire), a bilo im je dopušteno sjeći samo za izgradnju i popravak sezonskih stanova i torova. Vidi u: M. MARKOVIĆ, *Narodni život i običaji sezonskih stočara u Velebitu*, *Zbornik za život i narodne običaje*, knj. 48, Zagreb, 1980., str. 22.

¹¹⁵ M. MARKOVIĆ, nav. dj., 2003., str. 161.

¹¹⁶ M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003., str. 17, 51–59, 83–92. Terminologija vezana za proces poleogeneze također je preuzeta iz tog djela.

Vaganačka pećina u kojoj je istraživanjima ustanovljen kontinuitet života od mezolitika do željeznog doba) koji su također mogli poslužiti kao privremena naselja-skloništa, međutim naseljavanjem pogodnijih i sigurnijih gradinskih položaja ne razvijaju se kao trajnija staništa. Ovi lokaliteti imali su najbolje predispozicije (smještene su na lako obranjivom položaju, uz komunikacije koje su ih povezivale s pašnjacima i obradivim površinama, a u blizini su izvori vode) za prvotno naseljavanje manjih zajednica i njihov nesmetan razvoj tijekom vremena.

Nastanjivanjem manjih obitelji na pogodnom mjestu nastaje prvobitno stalno naselje (*vicus*), ono se s vremenom širi i napreduje, pa se razvija u veću rodovsku zadrugu. Ona se porastom broja stanovnika cijepa, pa nastaju nova naselja na položajima nešto udaljenijem od prvobitne zajednice. Na taj način, pretpostavljamo, nastaju manja gradinska naselja na položajima Lisarica, Kojići Milovac, Gradina i Gradinica na Malom Rujnu, Marasovići, Paklarić i Jusupi (Seline). Tako nastaje *pagus* koji je sastavljen od više vikusa, tj. više rodovskih zajednica koje su međusobno srodne po podrijetlu. Centar takva naselja redovito je stalno naseljena gradina na najboljem strateškom položaju, koja se među ostalima ističe svojom snagom i postaje središte svoje uže okolice (*castellum*). Na opisivanu prostoru postoji nekoliko gradinskih naselja koja se ističu (veličinom, strateškim položajem, ostatcima arhitekture i količinom predmeta materijalne kulture uočenih na površini) od ostalih lokaliteta na starigradskom području. Zbog svih navedenih predispozicija, pretpostavljamo da se na starigradskom području u prapovijesno doba moglo razviti nekoliko kastela: Starigrad-centar, Gradina Sv. Trojica, Gradina na Velikom Rujnu, Gradina Kneževići na Malom Libinju i Velika gradina zajedno s Gradinom poviše Modriča. Oko ovih središta okuplja se određen broj manjih naselja koja im gravitiraju.

Jačanjem pomorstva, trgovine i stočarstva kroz željezno doba u liburnskom društvu dolazi do podjele rada koja omogućuje veću proizvodnju, što rezultira stvaranjem određenih imovinskih viškova u rukama pojedinaca. Ovakav proces razvoja dovodi do društvene diferencijacije među stanovnicima pojedinih naselja i raspadanja rodovskog sustava.¹¹⁷ Tako se u zajednicama izdižu određeni pojedinci, koji postaju bogatiji i moćniji, pa dolazi do stvaranja sloja rodovske aristokracije, pri čemu u tim zajednicama više ne prevladavaju interesi roda, već osobni interesi istaknutih pojedinaca. Radi promicanja zajedničkih interesa rodovske aristokracije u centrima povezuje se više homogenih seoskih zajednica koje međusobno nisu krvno srodne, što na koncu rezultira stvaranjem teritorijalne općine (*civitas*) sastavljene od autohtonog (liburnskog) stanovništva. Daljnjim razvojem unutar takve općine, zahvaljujući velikom broju raznih čimbenika, dolazi do jačanja jednog centra koji postaje dominantniji u društvenom pogledu, za razliku od ostalih kastela. Takav centar postaje gospodarsko, prometno, vojno, kulturno i vjersko središte teritorijalne općine, koje nam rimski izvori spominju kao *oppidum* – utvrđeno naselje, koje sad već ima sve predispozicije za nastanak grada (dakle, spada u najrazvijeniji tip naselja protourbane

---

¹¹⁷ M. SUIĆ, nav. dj., 2003., str. 87–88.

faze).¹¹⁸ Zbog svoje društvene funkcije dobiva čitav niz novih atributa, koji se očituju u njegovu fizičkom izgledu, a dolaskom Rimljana sve karakteristike grada. Na opisanu prostoru nastaje *civitas* sa središtem na poluotočnom položaju uz Velebitski kanal, što ga antički izvori spominju kao *Argyruntum*. Ovakav teoretski pristup ne možemo potpuno uklopiti u sliku grupiranja liburnskih gradinskih naselja i nastanka autohtone zajednice, a da ne spomenemo neka oprječna mišljenja u našoj literaturi oko pitanja kontinuiteta života na tom mjestu.

Rimski grad Argirunt nastao je na poluotočnom položaju ravnice nastale nanosima bujica iz ušća Velike i Male Paklenice; tako se stvarala plodna zemlja pogodna za poljoprivredu, koja danas čini Starigradsko polje u njegovu zaleđu (karta 1/7).¹¹⁹ Sam se poluotok nije odlikovao povišenim položajem (što je inače glavna karakteristika liburnskih gradinskih naselja), međutim nepristupačnijim ga je zato činio poluotočni smještaj koji je tvorio prirodnu luku.¹²⁰ (sl. 19) Nedaleko od samog poluotoka nalazi se kanjon Velike Paklenice (bogat drvnom sirovinom) kojim je započinjao pogodan trgovački put što je povezivao priobalje s visokogorskim planinskim predjelima Velebita i prostranstvom Like. Ulaz u kanjon s obje strane kontrolirala su dva gradinska naselja: Marasovića gradina i Paklarić. Dakle, čitav ovaj prostor imao je kroz željezno doba sve uvjete za naseljavanje i nastanak trgovačkog središta na poluotočnom položaju (kao npr. Jader i Arba) koji se kontinuiranim razvojem i dolaskom Rimljana razvija u grad. Međutim, današnje stanje na terenu ne daje nam za ovakvu pretpostavku dokaza jer prilikom izvođenja raznih građevinskih zahvata na području centra današnjeg Starigrada nisu dosad pronađeni ostatci koji bi mogli sugerirati postojanje prapovijesnog naselja.¹²¹ Pronađeni predmeti materijalne kulture većinom pripadaju razdoblju antike.

---

¹¹⁸ ISTI, Odnos grad-selo u antici na istočnoj jadranskoj obali, *Opera selecta – Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske*, Zadar, 1996., str. 429.

¹¹⁹ Tijekom pleistocena na hrptu južnog Velebita bio je formiran ledenjak dužine oko 10 km, čijim se odleđivanjem tijekom zadnjeg ledenog doba stvorila velika vodena masa čija je bujica u relativno kratkom vremenu omogućila oblikovanje dolina i klanaca Velike i Male Paklenice. Srećko BOŽIČEVIĆ, Hidrogeološke karakteristike područja nacionalnog parka "Paklenica", *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 61–63; Hrvoje MALINAR, Tragovi pleistocenske odlede na Velebitu u području Buljme, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 55–60.

¹²⁰ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, Untersuchungen in Norddalmatien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 12, Wien, 1909., str. 47–48. U objavi rezultata istraživanja rimske nekropole s početka 20. stoljeća, donose tlocrt Starigrada koji jasno pokazuje poluotočni smještaj; S. GLUŠČEVIĆ, Podmorska topografija velebitskog primorja u antici, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 239–241.

¹²¹ U vrtu B. Katalinića u Starigradu, na nasipu dvorišta pronašli smo nekoliko željeznodobnih ulomaka keramike od kojih je jedan kvalitetno rađen, profiliran i ukrašen zarezivanjem. M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 90–91, 110. Prilikom istraživanja rimske nekropole koja se prostirala uz jugoistočnu gradsku cestu, nisu nađeni stariji, prapovijesni grobovi. Unutar incineriranih grobnih cjelina s rimskim materijalom pronađeno je nekoliko srednjolatskih fibula (koje su mogle biti korištene kroz duži vremenski period, pa nisu oslonac za dataciju) i jednorezni željezni krivi mač (tip tzv. krivih mačeva) koji po tipologiji spadaju u latenski period. A. STIPČEVIĆ, Latenski predmeti iz okolice Obrova, *Diadora*, sv. 1,

Zbog nedostatka starijih nalaza neki autori pretpostavljaju da na području antičkog grada možda ipak nije postojalo prvobitno liburnsko naselje, te da prethistorijsko središte treba tražiti na drugom mjestu.¹²² Jedinu lokalitet sa svim odlikama jačeg centra je Gradina poviše crkve Sv. Trojice nedaleko od Šibuljine, udaljena 6 kilometara od položaja rimskog grada. Na njoj se zbog nedavne devastacije uočavaju debeli kulturni slojevi koji upućuju na kontinuitet života kroz cijelo željezno doba. Slučajevi dislokacije prvotnog centra na udaljeniji položaj u antičkoj Liburniji nisu nepoznati, npr. *Blandona*,¹²³ *Cissa*,¹²⁴ a isto je tako poznato da neki antički gradovi nastaju na nizinskom položaju procesom spuštavanja stanovništva s obližnje gradine (koja nastavlja život u novim uvjetima, ali na autohtonim, kulturno-ekonomskim osnovama), kao npr. *Tarsatica*.¹²⁵

Unatoč argumentima koje upućuju na dislokaciju prvotnog centra na Gradinu Sv. Trojice, ipak ne smijemo odbaciti ni mogućnost da je rimski Argirunt nastao postupnom romanizacijom i adaptacijom postojećeg liburnskog naselja poluotočnog smještaja uz kanjon Velike Paklenice. Današnje stanje rezultat je slabe istraženosti, kao i djelovanja raznih destruktivnih čimbenika kroz povijest Starigrada, a tek budućim arheološkim

---

Zadar, 1959., str. 87–93. Šest srednjolatskih fibula, dva jednorezna željezna mača i jedan željezni krivi nož iz Arheološkog muzeja u Zadru potječu iz okolice Obrovca, najvjerojatnije iz starigradske nekropole. Neki od ovih predmeta, koji pripadaju nalazima iz starigradske nekropole, pronađeni su zajedno s rimskim materijalom, pa se pretpostavlja da su ti predmeti (mačevi) prežitelji starijih oblika koji se nastavljaju u rimsko doba.

¹²² B. NEDVED, nav. dj., 1995., str. 226. Autorica je obišla mjesno groblje koje se nalazi na mjestu rimskog grada Argirunta. U jednoj od otvorenih grobnih raka uočavali su se slojevi, od kojih je samo jedan kulturni sloj, i to onaj s rimskim materijalom. Prapovijesni slojevi nisu uočeni, stoga autorica pretpostavlja da je kod Argirunta došlo do dislokacije naselja, te da prapovijesno središte treba tražiti na drugom mjestu, možda na položaju Gradina kod crkve Sv. Trojice. I. FADIĆ, Starigrad u antici, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., str. 235.

¹²³ Š. BATOVIĆ, Problemi prapovijesti na području Vrane i Biograda na moru, *Povijest Vrane*, Zadar, 1971., str. 22; Slobodan ČAČE, Blandona i susjedna središta – prilog antičkoj topografiji biogradskog područja, *Biogradski zbornik*, 1, Zadar, 1990., str. 197, 206; Z. BRUSIĆ, Biogradsko područje, *Arheološki pregled*, Archaologia Iugoslavica, Ljubljana, 1986.–1987., str. 298; Alka STARAC, Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji II, Liburnija, *Monografije i katalozi*, 10/II, Pula, 2000., str. 94.

¹²⁴ Š. BATOVIĆ, Rekognosciranje otoka Paga u 1989. godini, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, 1991., str. 61–67; ISTI, Rekognosciranje otoka Paga u 1990. i 1991. godini, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, 1992., str. 74–77; S. ČAČE, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), Zadar, 1993., str. 18–19.

¹²⁵ M. SUIĆ, Rijeka u protohistoriji i antici, *Opera selecta – Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske*, Zadar, 1996., str. 465, 472. Središte tarsatičke zajednice u predrimsko doba bilo je na trsatskoj gradini, u čiju je domenu ulazilo i gradinsko naselje u Rijeci, s lukom na ušću Rječine. Dolaskom Rimljana, naselje na području Rijeke prerasta u gradsko naselje rimskog tipa, dok stari centar-naselje na Trsatskom brijegu gubi na važnosti, ali nastavlja egzistirati na starim osnovama. Na izmaku antike pred avaro-slavenskim provalama dolazi do obrnutog procesa, jer se stanovništvo rimske Tarsatike radi bolje obrane opet vraća starom položaju na Trsatskom brijegu. Tek kasnije, pod drugim okolnostima, stanovništvo se ponovno vraća na ruševine antičkog grada uz rijeku, gdje se formira novo naselje – jezgra današnjeg grada Rijeke.

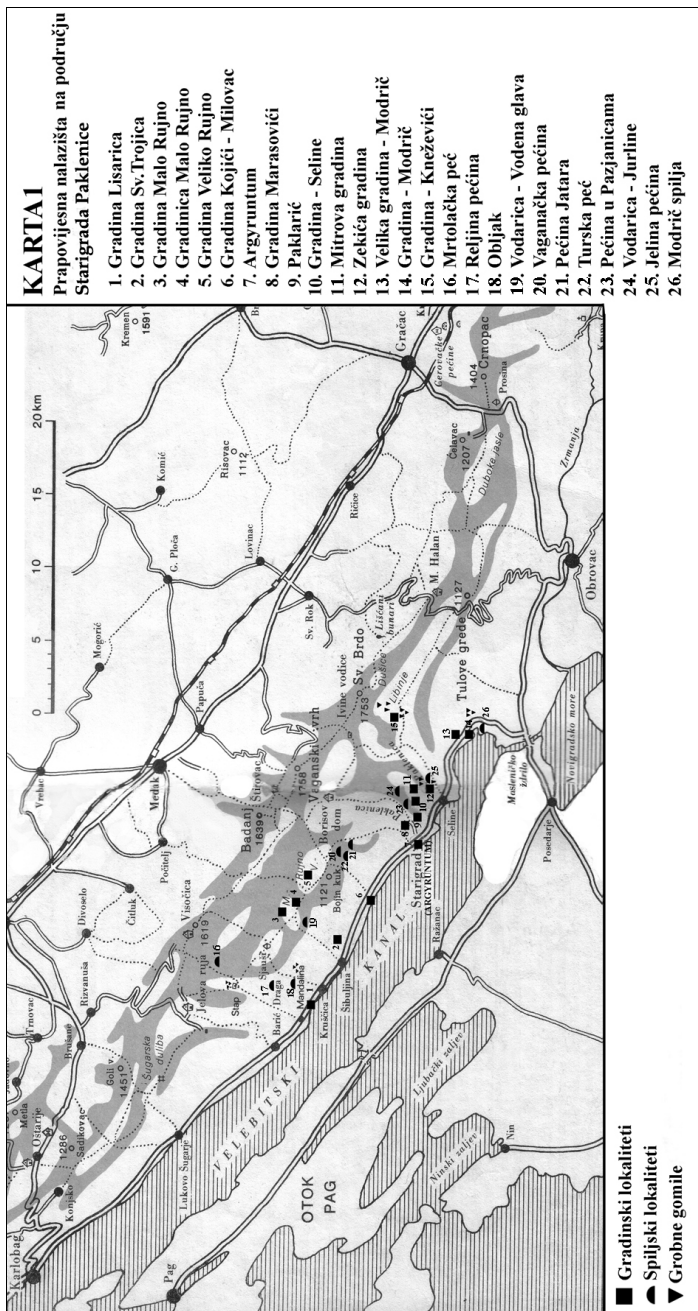
istraživanjima trebalo bi utvrditi konkretne činjenice o kontinuitetu odnosno diskontinuitetu razvoja naselja kroz prapovijesno razdoblje.

Rimskim osvajanjem područja Liburnije, središte prapovijesne *civitas* postaje grad s municipalnim pravom koji se razvija na poluotočnom položaju u današnjem Starigradu, a koji nam izvori spominju kao *Argyruntum*.

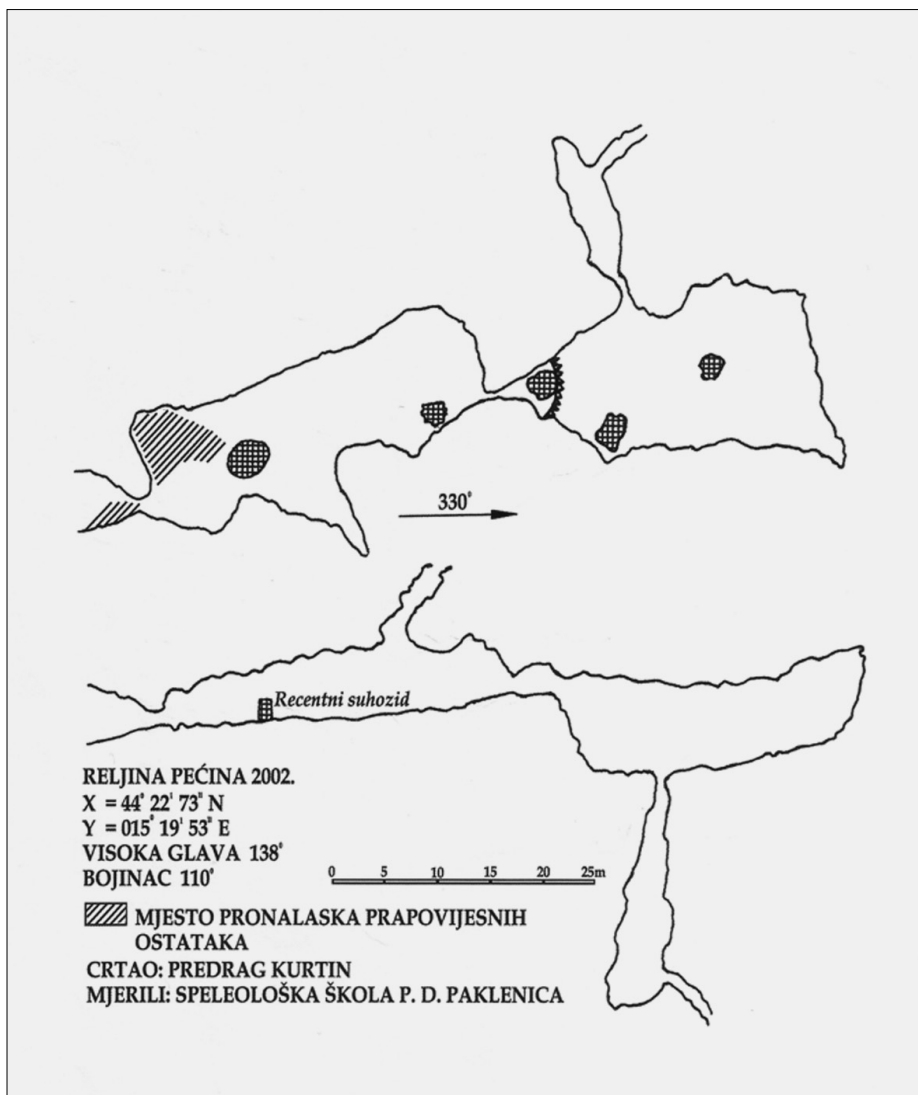
Zaključak

Starigrad Paklenica značajno je općinsko središte kojem gravitira prostor od Mandaline na sjeverozapadu do Rovanjske na jugoistoku, zaključno s najvišim vrhovima Velebita na sjeveru, a koji se poklapa s teritorijem predrimске i rimske zajednice čije je središte *Argyruntum*, ubiciran na Puntima u današnjem Starigradu Paklenici. U ovom se radu iznosi pregled dosadašnjih spoznaja o prostoru Starigrada Paklenice u prapovijesno doba, koje su upotpunjene rezultatima dobivenim tijekom rekognosciranja tog područja u razdoblju od 1998. do 2005. godine. Najraniji nalazi na prostoru južnog Velebita pronađeni su u brojnim spiljama u okolici Starigrada, a to su: Mrtolačka pećina, Reljina pećina, Obljak, Vodarica-Vodena glava, Vaganačka pećina, Pećina Jatara, Turska peć, Pećina u Pazjanicama, Vodarica-Jurline, Jelina pećina i Modrič spilja, u kojima su dokumentirana razdoblja od mezolitika do novijeg doba.

Na opisanu području ubicirano je 15 željeznodobnih gradinskih naselja: Lisarica, Sv. Trojica, Kojići Milovac, Gradina i Gradinica na Malom Rujnu, Gradina na Velikom Rujnu, Starigrad-centar, Gradina Marasovići, Paklarić, Gradina Seline, Mitrova gradina, Zekića gradina, Gradina Kneževići, Velika gradina i Gradina Modrič. Na nekoliko položaja ubiciran je ukupno 31 grobni humak (tumul), od toga 8 na Stapu, 15 na položaju Gromila poviše Modriča i 8 poviše zaseoka Jukići, te grobovi na ravnom na položaju Solilo uz zaselak Kneževići. Ubikacijom dosad poznatih i novootkrivenih nalazišta iznesene su neke nove spoznaje vezane uz gospodarski razvoj starigradskog područja tijekom željeznog doba, a posebno je opisan proces grupiranja više liburnskih željeznodobnih naselja u jednu veću teritorijalnu zajednicu (*civitas*), te nastanak i razvoj središta koje u rimsko doba postaje municipij poznat pod imenom *Argyruntum*.

Karta 1. Predložak za izradu arheološke karte preuzet je iz: Ž. POLJAK, nav. dj., 1986.

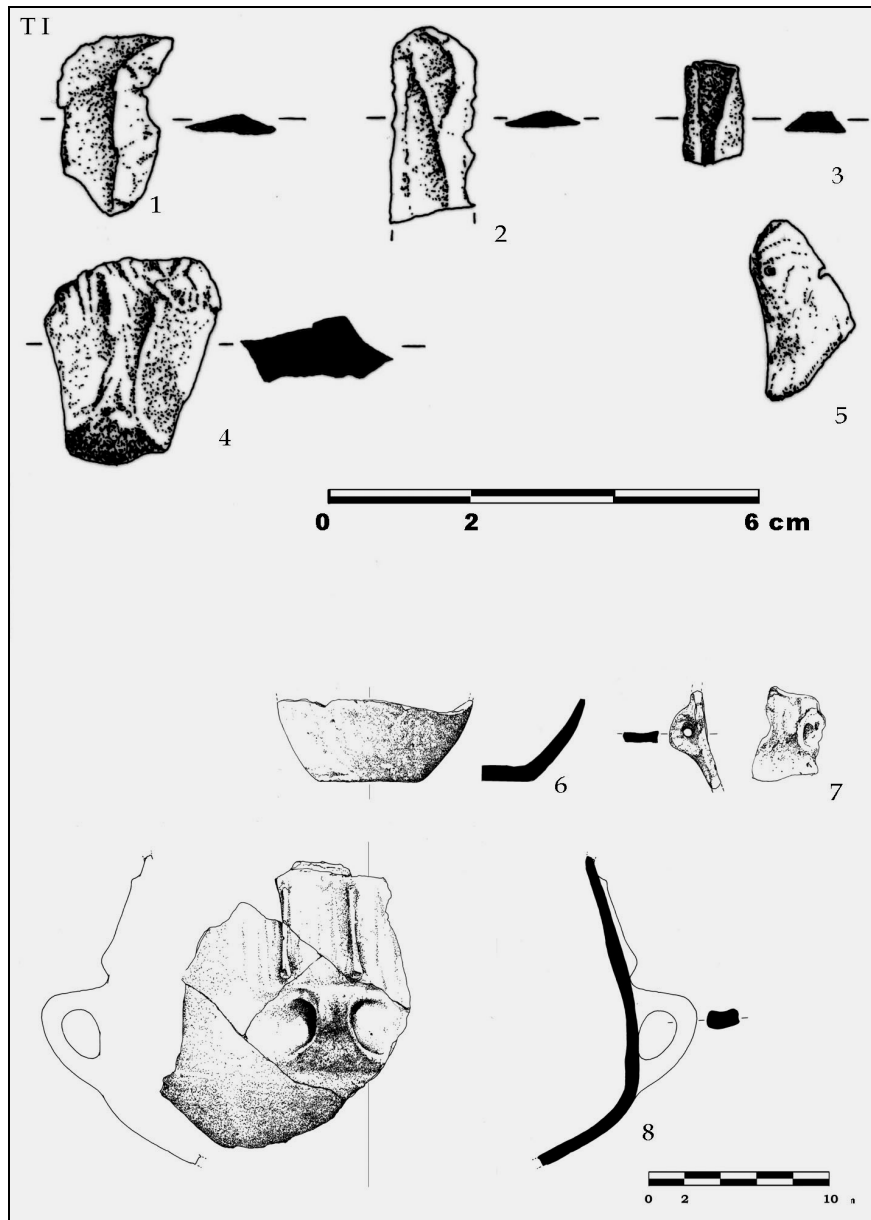
Slika 1. Reljina pećina – tlocrt i presjek. Posebno je označeno mjesto nalaza prapovijesnih ostataka.

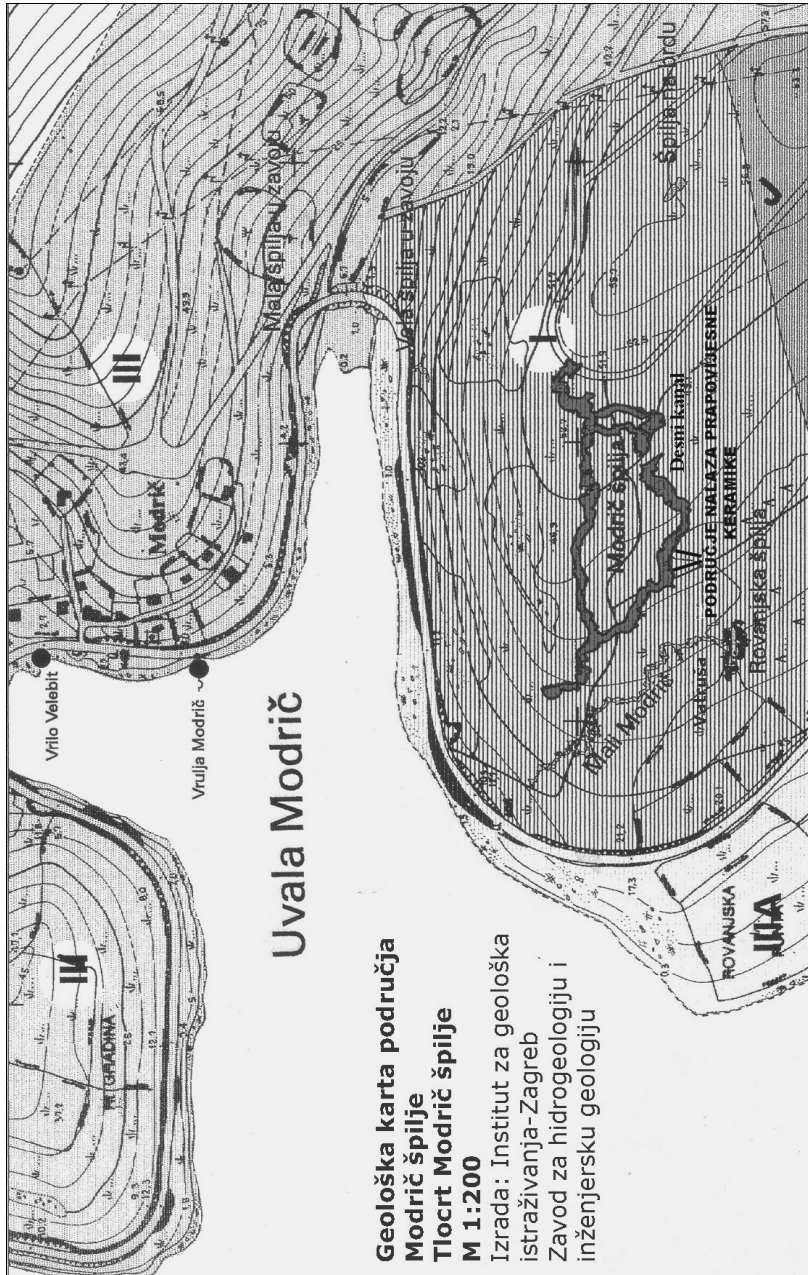
Sl. 2. Unutrašnjost pripečka Obljak.

Sl. 3. Obzidana lokva s pitkom vodom uz pripećak Obljak.

T. I.

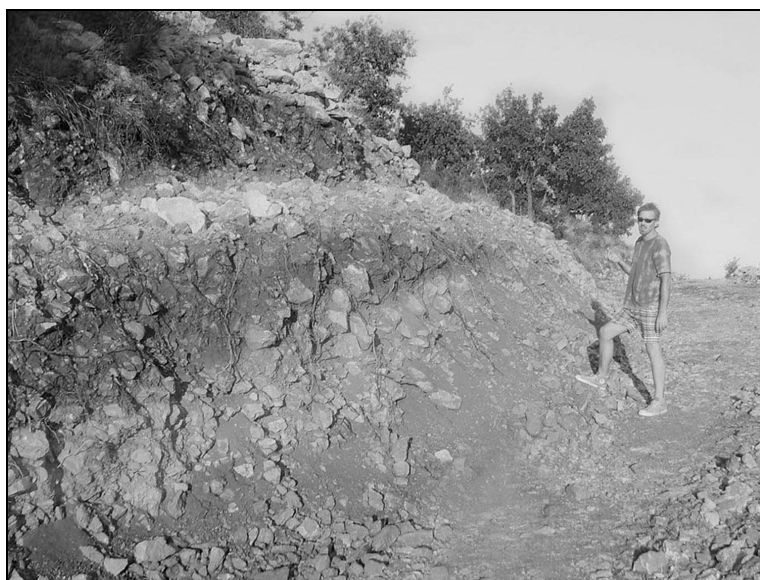

Sl. 4. Modrič špilja, uz tlocrt su označena mjesta pronalaska prapovijesnih ostataka.

Sl. 5. Gradina Sv. Trojica prije devastacije, pogled s juga.

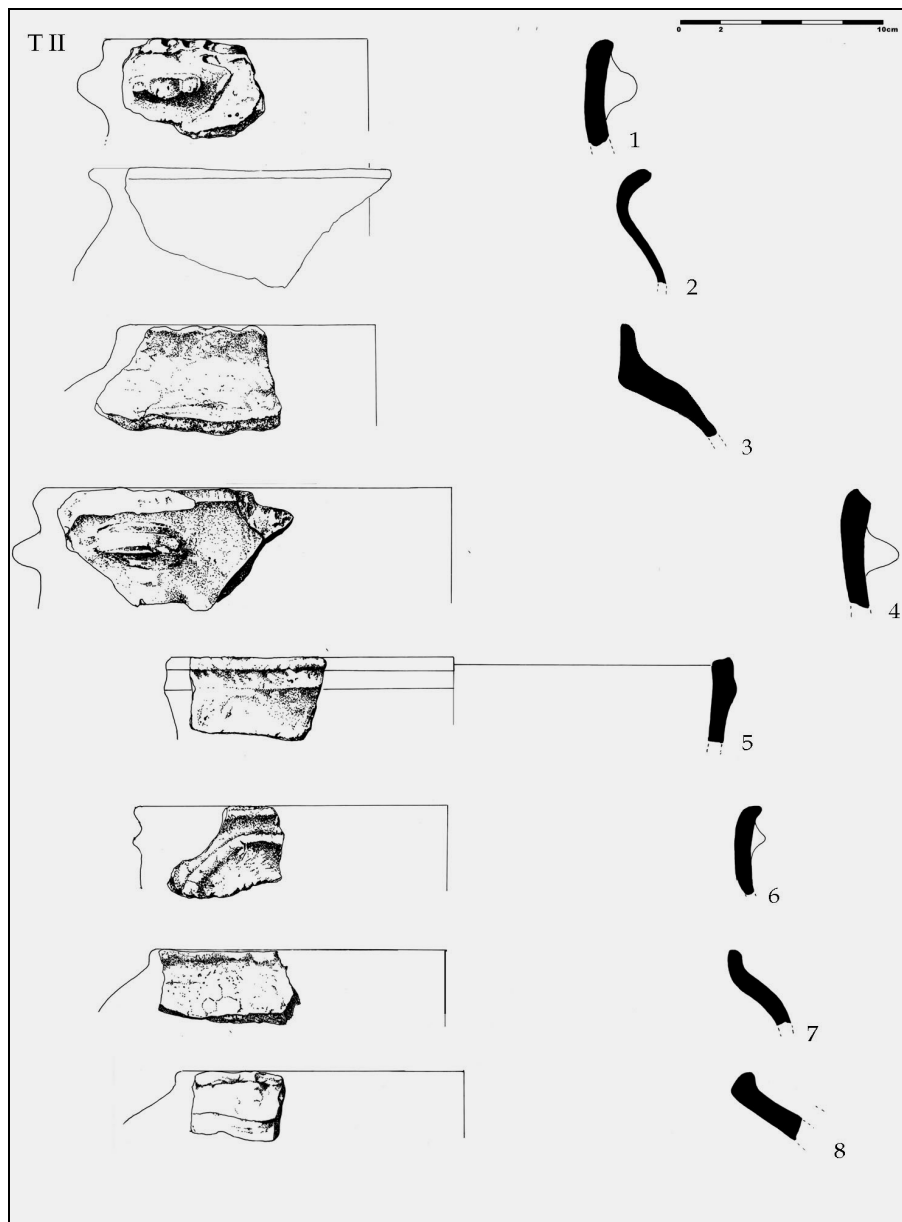
Sl. 6. Gradina Sv. Trojica, u profilu nastalom prolaskom bespravno sagrađene ceste uočavaju se ostatci bedema prapovijesnog naselja.

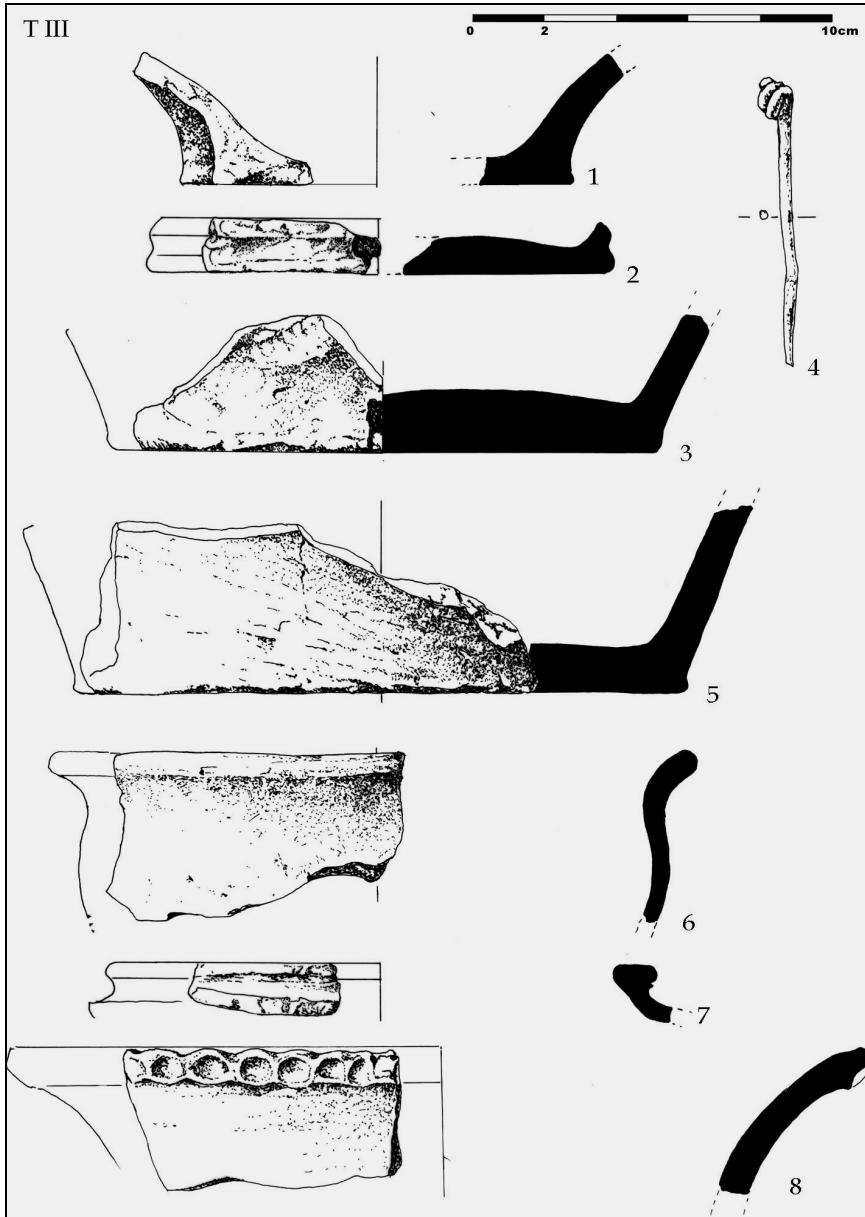
Sl. 7. Gradina Sv. Trojica, u profilu se jasno uočavaju kulturni slojevi prapovijesnog naselja.

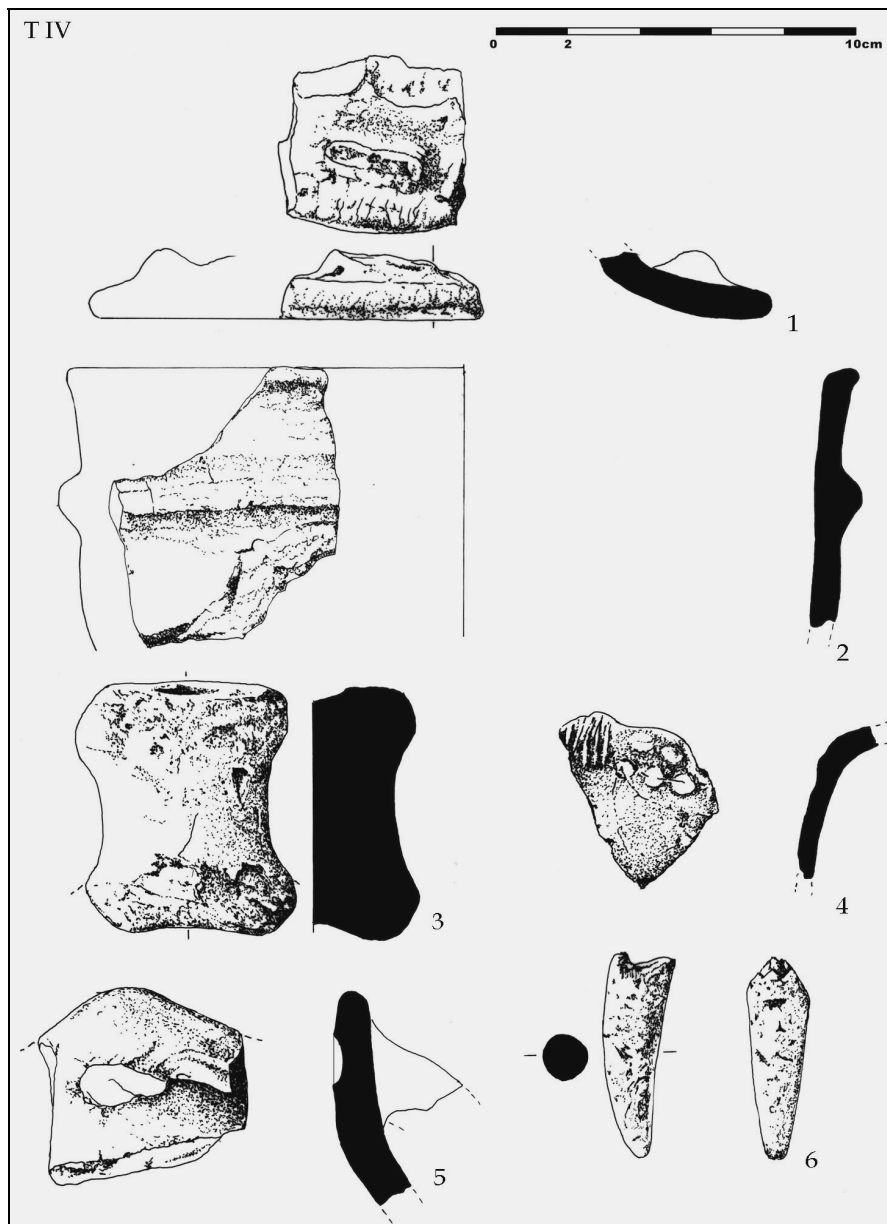
Sl. 8. Gradina Kojići Milovac, pogled sa zapada.

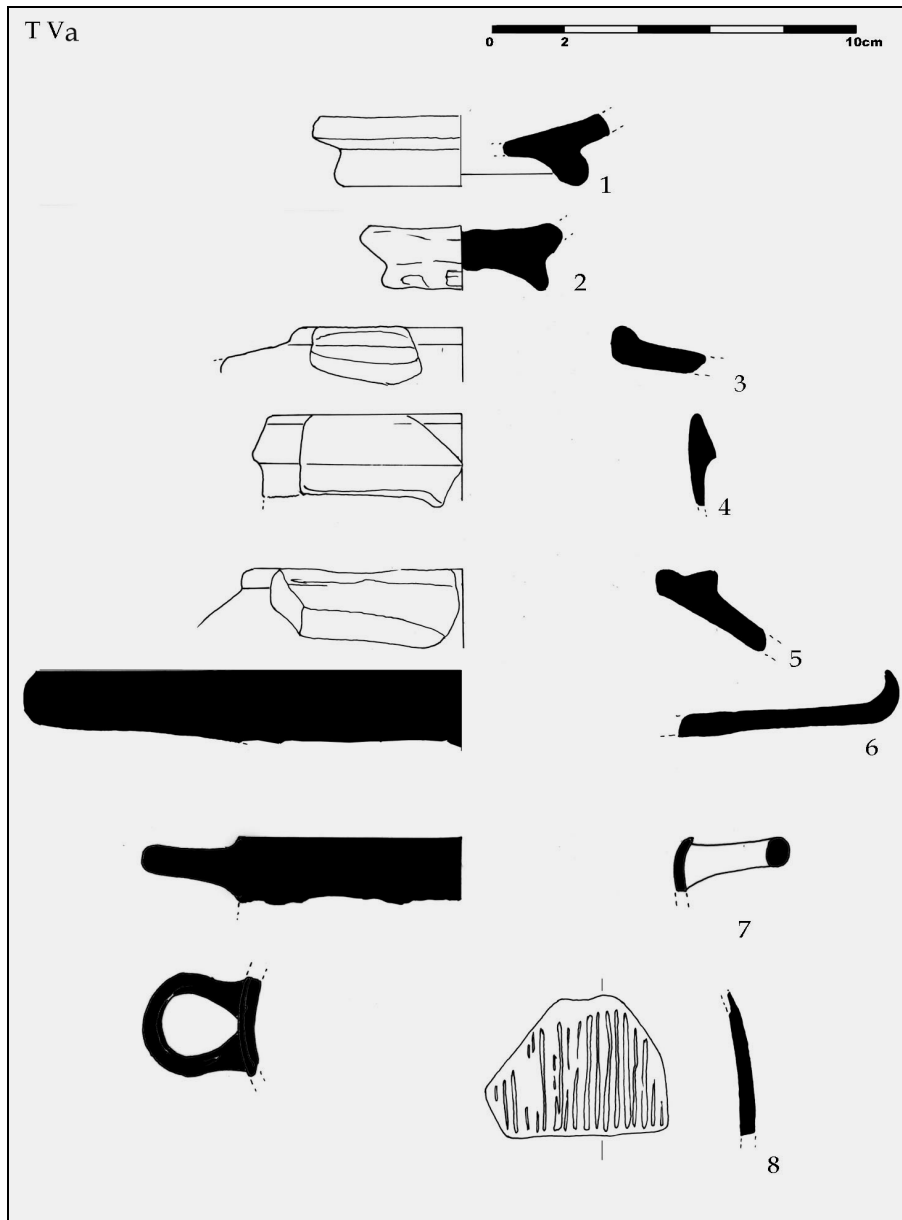
T. II.

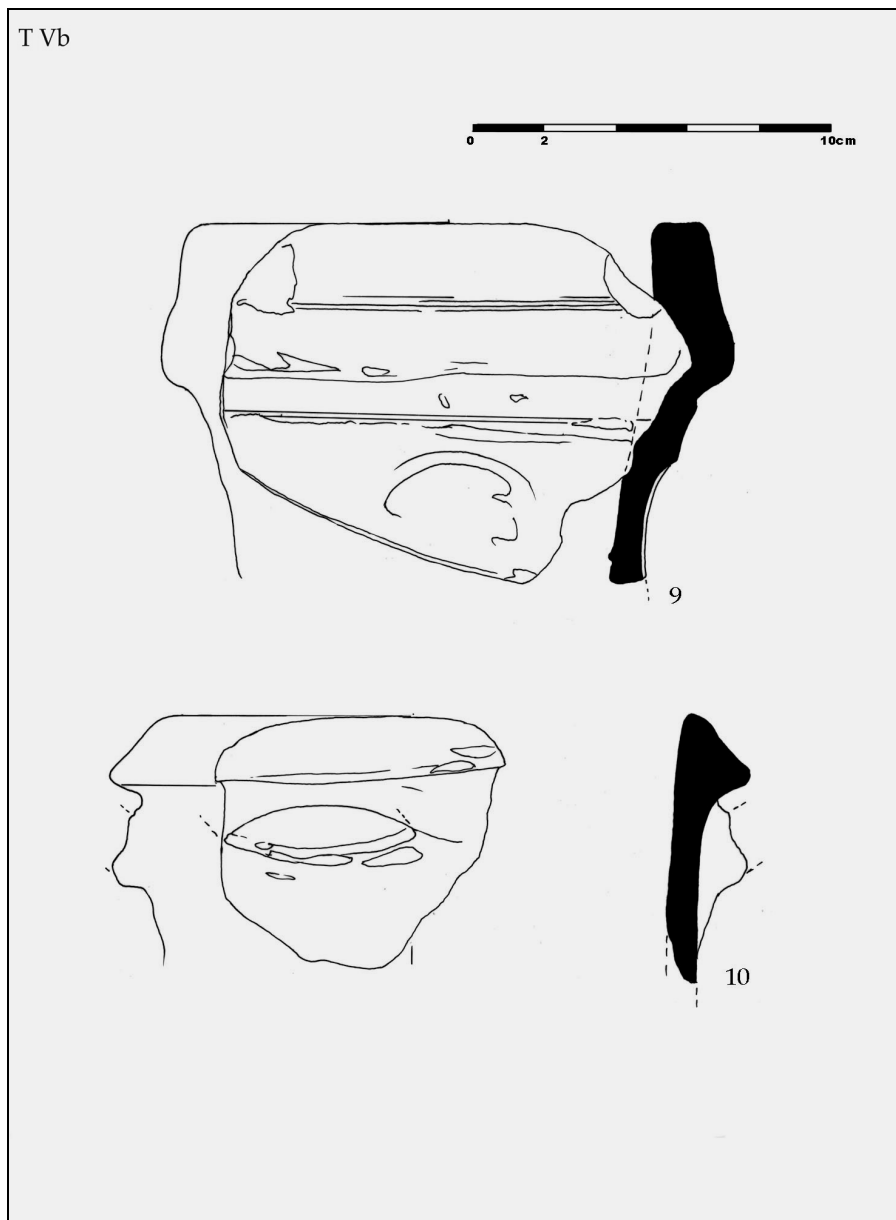
T. III.

T. IV.

T. Va.

T. Vb.

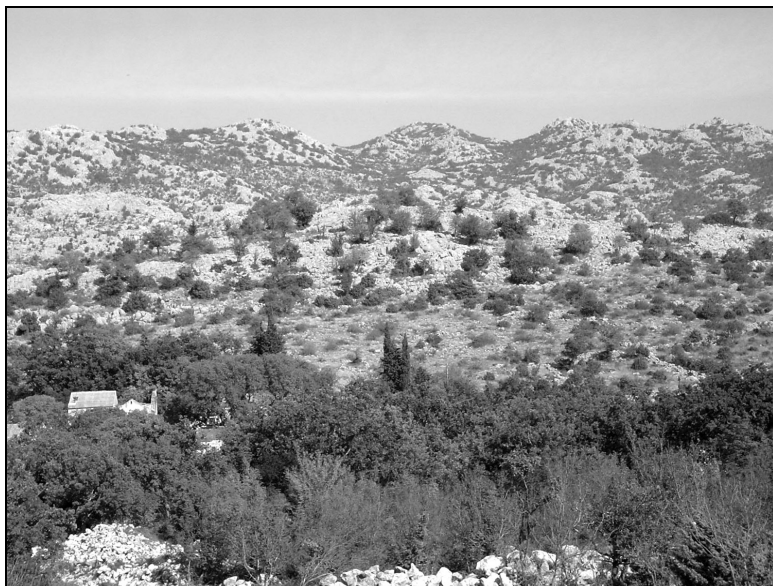

Sl. 9. Paklarić, pogled na srednjovjekovnu utvrdu.

Sl. 10. Gradina Marasovići, pogled s istoka.

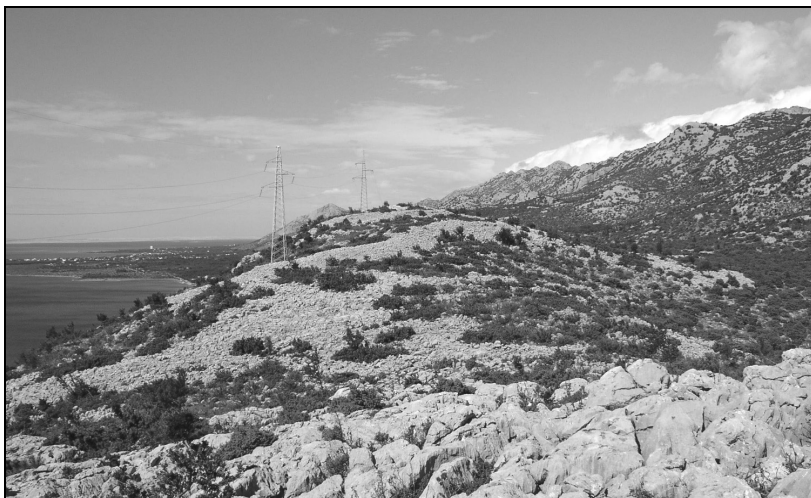
Sl. 11. Gradina Seline poviše zaseoka Jusupi, pogled s juga.

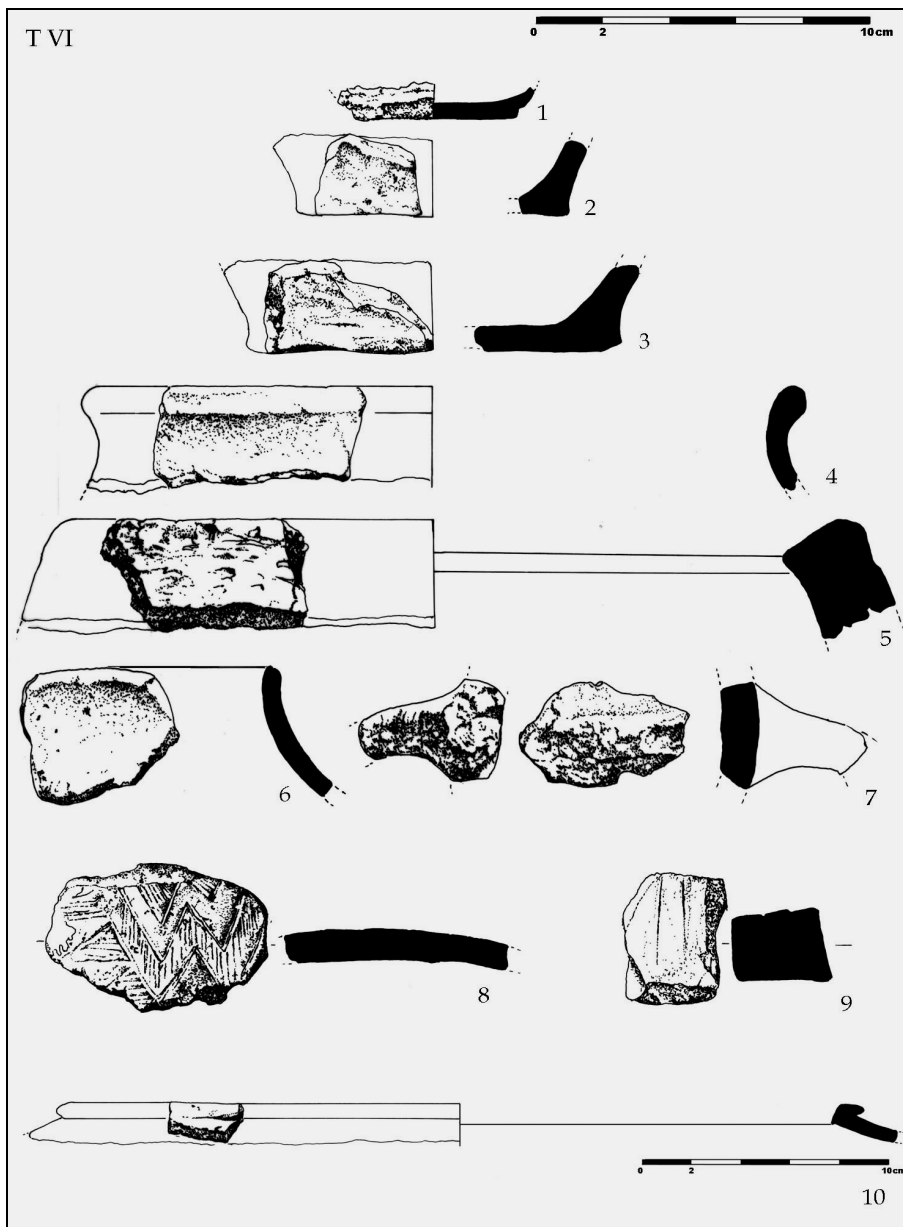
Sl. 12. Mitrova gradina, pogled s jugoistoka.

Sl. 13. Zekića gradina, pogled na ostatke južnog bedema prapovijesnog naselja.

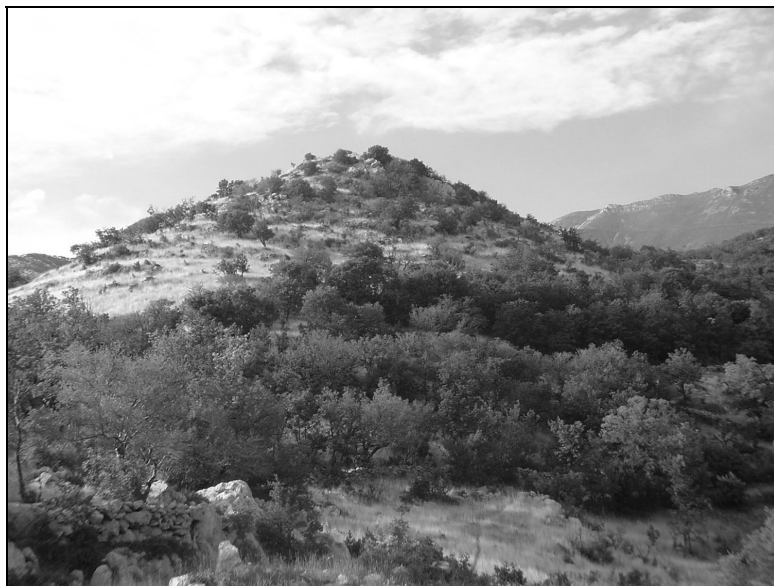
Sl. 14. Velika gradina Modrič, pogled s istoka. Oba su platoa naselja devastirana izgradnjom dalekovoda. Položaj vizualno komunicira sa starigradskim poljem na sjeverozapadu.

T. VI.

Sl. 15. Gradina Modrič, pogled sa sjeveroistoka.

Sl. 16. Gradina Kneževići, pogled s jugoistoka.

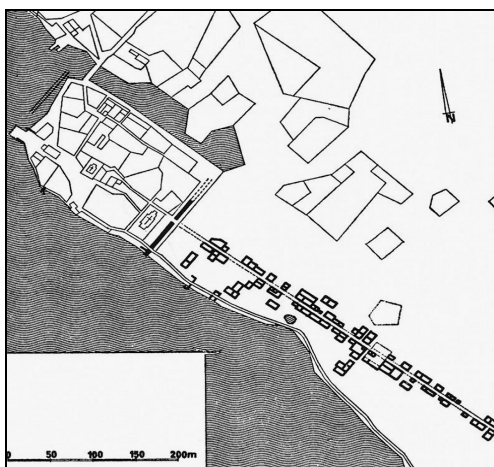
Sl. 17. Kameni humak na položaju Gromila.

Sl. 18. Kameni humak na predjelu Stap.

Sl. 19. Kameni humak poviše Zekića gradine.
Na slici se uočava kamena škrinja groba.

Sl. 20. Tlocrt Starigrada Paklenice početkom 20. stoljeća.
Naznačen je smjer pružanja istraživane rimske nekropole.
(M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909.)

Martina DUBOLNIĆ: PREHISTORIC SITES IN THE STARIGRAD PAKLENICA AREA

Summary

Starigrad Paklenica is an important county seat to which gravitate the area from Mandalina in the northwest to Rovanjaska in the southeast, finishing off with the highest peaks of Velebit mountain to the north. It corresponds with the territory of the pre-Roman and the Roman community whose center was *Argyruntum*, settled on Punta in today's Starigrad Paklenica. The article gives a review of extant findings in the Starigrad Paklenica area during prehistoric times which have been supplemented by results obtained during the reconnaissance of this area in the period between 1998 and 2005. The earliest findings within the area of southern Velebit were found in the numerous caves in the vicinity of Starigrad: Mrtolačka cave, Reljina cave, Obljak, Vodarica-Vodena glava, Vaganačka cave, Jatara cave, Turska cave, Pazjanice cave, Vodarica-Jurline, Jelina cave and Modrič cave, which have provided documented evidence for the period from the Mesolithic to the modern period.

On this area 15 Iron age hill-fortresses were settled: Lisarica, Sv. Trojica, Kojići Milovac, Gradina (hill-fortress) and Gradinica on Malo Rujno, Gradina on Veliko Rujno, Starigrad-center, Gradina Marasović, Paklarić, Gradina Seline, Mitrova gradina, Zekića gradina, Gradina Kneževići, Velika gradina and Gradina Modrič. On a number of locations 31 grave mounds (tumulus) have been found of which 8 on Stap, 15 on the location Gromila above Modrič and 8 above the village Jukići, as well as graves on level ground on the location Solilo near the settlement Kneževići. By designating the already known and the newly-discovered settlements new insights have been put forward relating to the economic development of the Starigrad area during the Iron age. Special attention in the article is given to the description of the process of the grouping of a number of Liburnian Iron age settlements into a larger territorial community (*civitas*) and the origin and growth of a center which in the Roman period became a municipal known by the name *Argyruntum*.

Key words: prehistory, Starigrad Paklenica.

